Jongere bouwkunst en stedebouw

1800-1945

Monum
Inventar
Project (N

COLOFON

Uitgave
Provinciaal Bestuur van Zuid-Holland
Koningskade 1
2596 AA 's-Gravenhage
telefoon 070 - 3116611

Samenstellers
drs M. Höfkens
M. van Ingen
drs S.R. Jonkergouw
drs M.H.J. Koenders
drs A.F.J. Niemeijer
drs L.A. Nizet
ir Th.A.J. Schiere
drs E.B. de Snoo - van de Garde
ing. M. Spooren
ir M. Verwey

Begeleidingscommissie
D. Brouwer de Koning
drs Th.M. Elsing
W. de Jong
ir D.J. van der Veen
ir J.G. Wegner

Vormgeving
Facilitaire Dienst, Bureau Vormgeving

Druk
Facilitaire Dienst, Bureau Reproductie

's-Gravenhage, november 1991

HISTORISCH-GEOGRAFISCHE BESCHRIJVING

BEBOUWINGSKARAKTERISTIEK EN STEDEBOUWKUNDIGE TYPOLOGIE

INVENTARISATIE

HISTORISCH-GEOGRAFISCHE BESCHRIJVING

maart 1991
M. Höfkens

INHOUDSOPGAVE

1. **INLEIDING**

2. **FYSISCHE GESTELDHEID**
   2.1. Bodemgesteldheid
   2.2. Afwatering

3. **LANDSCHAPSSTRUCTUUR EN GRONDGEBRUIK**
   3.1. Ontginning en agrarisch grondgebruik
   3.2. Visuele karakteristiek

4. **INFRASTRUCTUUR**
   4.1. Landwegen
   4.2. Wateren
   4.3. Kaden
   4.4. Spoorwegen
   4.5. Nutsvoorzieningen

5. **NEDERZETTINGEN**
   5.1. Algemeen
   5.2. Kernen
      5.2.1. Den Dool
      5.2.2. Noordeloos
      5.2.3. Minkeloos
      5.2.4. Rietveld
      5.2.5. Arkel
      5.2.6. Achterdijk (deels)
      5.2.7. Hoogblokland
      5.2.8. Hoornaar
      5.2.9. Overslingeland
      5.2.10. Pinkeveer
      5.2.11. Muisbroek
      5.2.12. Schelluinen
      5.2.13. Giessenburg
      5.2.14. Giessen Oudekerk
      5.2.15. Kaloeve
   5.3. Verspreide bebouwing

LITERATUURLIJST

VOORNAAMSTE GEBRUIKTE KAARTEN

BIJLAGEN

1. INLEIDING

De gemeente Giessenlanden is ontstaan op 1 januari 1986 door samenvoeging van de gemeenten Arkel, Giessenburg, Hoogblokland, Hoornaar, Noordeloos en Schelluinen. Tevens vonden grenscorrecties plaats met de gemeenten Ameide, Heukelum, Kedichem, Meerkerk, Nieuwland en Tienhoven. De gemeente Giessenburg ontstond in 1957 door samenvoeging van de gemeente Giessen-Nieuwkerk en Peursum. Bij de gemeente Peursum werd in 1857 Nederslingeland gevoegd.

De gemeente Giessenlanden ligt in het zuidoosten van de Alblasserwaard en voor een klein deel in het westen van de Vijfheerenlanden. De omliggende gemeenten zijn (N.O.Z.W.): Liesveld, Zederik, Leerdam, Lingewaal (provincie Gelderland), Gorinchem, Hardinxveld-Giessendam en Graafstroom.
Op 1 januari 1990 telde Giessenlanden 14.268 inwoners. De gemeente besloeg een oppervlakte van 65,19 km². De bevolkingsdichtheid was 223 inwoners per km² landoppervlakte.
De begrenzing is deels administratief, deels landschappelijk van aard. In het westen en zuiden loopt de grens door de polders, in het noorden en oosten loopt de grens gelijk met de polderkaden en het Merwedekanaal.
De gemeente telt 15 kernen; het zijn de dorpen Arkel, Giessenburg, Giessen-Oudekerk, Hoogblokland, Hoornaar, Noordeloos en Schelluinen, de buurtschappen Achterdijk, Kaloeve, Muisbroek, Overslingeland en Rietveld en de gehuchten Den Dool, Minkeloos en Pinkeveer.

2. FYSISCHE GESTELDHEID

2.1. Bodemgesteldheid

Voor de vorming van de bodem in het gebied is de laatste ijstijd, het Weichselien, van groot belang geweest. Tijdens het Weichselien werd het rivierwater van Rijn en Maas afgevoerd door een groot aantal geulen die zich herhaaldelijk splitsten en weer samenvloeiden. Deze vlechtende rivieren kenmerkten zich door een onregelmatige waterafvoer en een hoge aanvoer van zand en grind. Na het einde van de ijstijd veranderde de vlechtende rivier zich in een meanderende rivier. De loop van deze rivier had de neiging tot verschuiven door erosie van de buitenbochten en sedimentatie van de binnenbochten. In deze tijd ontstonden brede riviervlakten met meerdere geulsystemen en weinig vegetatie. Op sommige plaatsen ontstonden vaak hoog opgestoven rivierduinen. Dit was onder meer het geval in de omgeving van Hoogblokland en Hoornaar.
Tijdens het holoceen ontstond het dikke veenpakket in de bodem als gevolg van de afsluiting van de Hollandse kust door schorwallen. Het veenpakket bestond uit bosveen. De oude geulen raakten overwoekerd door veen. In het begin van onze jaartelling zorgde een stijgende zeespiegel voor klei-afzettingen op het veen.
Langs de Noordeloos en de Linge betreft het afzettingen van rivierklei in een smalle strook langs het water. De komkleilaag nam naar het centrum van de waarden af, terwijl de dieper gelegen bosveenlaag als gevolg van de ontwatering inklonk. Hierdoor ontstond een komstructuur, wat wil zeggen, dat de randen hoger liggen dan het centrum van de waard.

De Vijfheerenlanden liggen hoger dan de Alblasserwaard. Het niveau van de polders Arkel en Rietveld ligt tussen de 0,1 en 0,9 meter boven NAP.
De hogere ligging van de nog aanwezige donken uit de Minkelose groep is duidelijk waarneembaar. Door de later opgetreden klink is langs de oude geulen reliëf opgetreden, waardoor de oude stroomruggen circa 1 meter boven de rest van het gebied uitsteken. De toppen hiervan liggen tussen de 1 en 3 meter +NAP, terwijl het omringende polderland op een niveau ligt van 0,7 meter -NAP. Het niveau van de polders verschilt van 0,9 meter -NAP aan de rand van het gebied tot 1,4 meter -NAP in het centrum.

2.2. Afwatering

De polders in de gemeente Giessenlanden liggen in drie verschillende afwateringsgebieden. De polders Rietveld en Vrouwenhuisraad liggen in de Vijfheerenlanden en wateren af op de Linge. Van de overige in de Alblasserwaard gelegen polders watert de bemalingseenheid Giessen-Oude Benedenkerk (bestaande uit de polders Klein-Giessen, Het Broek, Buitentiendwegs en Binnentiendwegs) uit op de boezem van de Nederwaard.
Op de boezem van de Overwaard wateren de bemalingseenheden Giessen-Nieuwkerk (de polders Peursum en Giessen Oude Bovenkerk), Het Land der Zes Molens (Schelluinen, Lang Scheiwijk, Kort Scheiwijk, het Oudland en Arkel), Over- en Nederslingeland, Noordzijde, Botersloot, Grootewaard en Den Beemd uit.

Aanvankelijk vond de afwatering van de Alblasserwaard plaats via de Alblas en de Giessen. Uit het stroomgebied van de Alblas ontwikkelde zich de Nederwaard en uit dat van de Giessen, de Overwaard.
In de 13e eeuw werd het gebied bedijkt. Om de meer oostwaarts van de Alblas, in de Nederwaard gelegen streken beter te ontwateren, werd in de tweede helft van de 13e eeuw de Graafstroom gegraven, lopende vanaf Hofwegen tot Vuilendam. In de Overwaard werd in 1264 vanaf de Goudriaan een verbinding naar de Graafstroom gegraven. De polders Oud- en Nieuw-Goudriaan werden door middel van de Smoutjesvliet met de Giessen verbonden. De Alblas waterde door middel van een sluis bij Alblasserdam uit op de Noord. De Giessen waterde bij Giessendam uit op de Merwede. Door de ontwatering vond een sterke inklinking van de bodem plaats, terwijl ook de waterstand in de rivieren steeg. Hierdoor werd de uitwatering op de Noord en de Merwede sterk bemoeilijkt. Dit maakte het graven van extra watergangen in de tweede helft van de 14e eeuw noodzakelijk die de uitwatering naar de Lek verlegden. Zo ontstonden in of ten behoeve van de Overwaard, de Kromme Elleboog, de Ottolandse Vliet, de Ammersche Boezem, de Dwarsgang en de Grote of Achterwaterschap. Deze vormden samen met de Noordeloos, de Giessen en de Schelluinse Vliet de lage boezem van de Overwaard.
In de Nederwaard kwam een gegraven verbinding tussen de Alblas en Elshout tot stand: de Nieuwe Waterschap. De Nieuwe Waterschap vormt samen met de Alblas en de Graafstroom de lage boezem van de Nederwaard. De hoge boezems van de Neder- en Overwaard ontstonden bij het punt van uitwatering aan de Kinderdijk en worden slechts door een kade van elkaar gescheiden.
In de polders waar de uitwatering tot dan toe op natuurlijke wijze op de lage boezem had plaatsgevonden, werd aan het einde van de 15e eeuw op windbemaling overgegaan. Deze windbemaling zorgde samen met de verdergaande inklinking van de bodem voor een te hoge stand van het boezemwater. Hierdoor vonden verschillende overstromingen plaats, waardoor de stichting van een voorgemaal noodzakelijk werd. In de jaren 1738/1739 kwamen te Kinderdijk voor de Over- en de Nederwaard twee gemalen tot stand, ieder bestaande uit acht windschepradmolens.
Deze voorgemalen werden in 1869 versterkt door de stoomgemalen Wisboom (Overwaard), 150 meter ten zuiden van de Lekdijk en Van Haaften (Nederwaard) aan het uiteinde van de Nieuwe Waterschap. In de jaren tachtig van de negentiende eeuw werden enkele poldermolens omgebouwd tot stoomgemaal. Een deel van de poldermolens werd in de jaren twintig van de twintigste eeuw vervangen door motorgemalen of als zodanig omgebouwd. Het gemaal Wisboom werd in 1924 omgebouwd tot een elektrisch gemaal, terwijl het gemaal Van Haaften in 1927 werd vervangen door een motorgemaal.
In 1953 werden de molens van het voorgemaal buiten werking gesteld. Om de bemaling te versterken, werd voor de Overwaard een tweede elektrisch gemaal in gebruik genomen. De lozing van de lage boezem van de Nederwaard kan rechtstreeks plaatsvinden op de Lek, maar ook op de hoge boezem. De voorbemaling van de lage boezem van de Overwaard wordt tegenwoordig versterkt door een tweede gemaal. De molens van de voorgemalen kunnen in geval van nood de bemaling versterken.

De polder Vrouwenhuisraad ligt op de buitengronden van de Linge en bestond vanouds uit onbekaad boezemland. De polder Rietveld loost op de Linge.
De Linge loosde tot 1792/1793 op natuurlijke wijze op de Merwede via sluizen bij Gorinchem. Door de aanleg van grote waterwerken (de Lingewerken) in het gebied werd de afwatering steeds meer belemmerd. Dit leverde zoveel bezwaren op, dat in 1818/1819

het Kanaal van Steenenhoek werd gegraven met als doel de afwatering naar een meer westelijk gelegen punt te verleggen. De Lingemonding werd met een sluizencomplex afgesloten. In 1828 werd bij de Arkelsedam een stoomgemaal aangelegd dat de bemaling van het Zederikkanaal op de Linge moest gaan verzorgen. Ook werd voor de uitwatering een sluizencomplex op deze plaats gesticht. De uitwatering van de Vijfheerenlanden die tot dan op de Lek geschiedde, ging door het stoomgemaal tot 1893 geheel in zuidelijke richting verlopen.
De meeste polders werden aanvankelijk bemalen met behulp van windmolens. In de eerste helft van de twintigste eeuw werden de meesten vervangen door dieselgemalen.
In de gemeente Giessenlanden staan nog vier voormalige poldermolens. Daarvan dateert de Boterslootse Molen van 1837. De molen staat ten oosten van het dorp Noordeloos aan de Achterkade en zorgde tot 1956 voor de bemaling van de polder Botersloot. De overige molens dateren van voor 1800.

3. LANDSCHAPSSTRUCTUUR EN GRONDGEBRUIK

3.1. Ontginning en agrarisch grondgebruik

In de 10e eeuw werd de eerste grond in dit gebied voor bewoning in gebruik genomen. Deze bewoning vormde zich op de stroomruggronden langs de rivieren. Het waren bewoners die leefden van de visserij. Op het erf bij hun huis of hut hielden zij enkele dieren. Voor eigen gebruik teelden zij wat landbouwgewassen. Het gebied was verder nog onontgonnen. Vanaf de 11e eeuw volgde de ontginning van het gebied. Hierbij werden de Giessen, de Noordeloos, de Kromme Giessen en de Linge als ontginningsbasis gebruikt. De oudste ontginningen liggen rond Arkel, Hoornaar en Hoogblokland. De ontginningen waren nog niet aan voorschriften gebonden, zodat zeer langgerekte dorpsgebieden konden ontstaan. De latere ontginningen uit de 12e en 13e eeuw waren aan strakkere regels gebonden. De grootte van het te ontginnen gebied werd nu van tevoren vastgelegd op een standaardmaat van 110 bij 1.250 meter of een veelvoud daarvan. De verkaveling vond haaks op de ontginningsbasis plaats. Het betrof een strokenverkaveling, die langs de Zederik en bij Hoogblokland een ietwat gerende vorm had. De boerderij werd aan de kop van de kavel geplaatst.
In 1850 was het merendeel van de kavels in gebruik als weidegrond. Rond Arkel en ten noordoosten van Schelluinen werd een groot deel van de grond gebruikt voor de akkerbouw. Langs de Giessen, Kromme Giessen en de Noordeloos lagen achter de boerderijen hennepakkertjes, herkenbaar aan de brede sloten voor de extra ontwatering en de intensieve beplanting met loofbomen. Daarachter lag de weidegrond. Het land verder polderinwaarts was te nat om als weide te dienen en werd gebruikt als hooiland of beplant met griendhout. In de polders Het Broek, Botersloot en Kort Scheiwijk waren eendekooien aanwezig. Deze waren omgeven met griendhout. Van de grond was ongeveer 15% in gebruik als bouwland; 15% voor griendhout en 70% voor de veeteelt. Produkten van de akkerbouw waren aardappelen, beetwortelen en hennep.
De wegen waren over het algemeen met loofbomen beplant. Met name in de polder Giessen-Nieuwkerk was langs het Steenenhoekse Kanaal een grote hoeveelheid grond voor griendhout bestemd.
Rond de eeuwwisseling was het percentage grond dat door griendhout in beslag werd genomen verminderd tot een kleine 10%. Door de invoering van dieselgemalen in de jaren twintig werd een lagere waterstand in de polders bereikt. Hierdoor kon een groter deel van het gebied als weidegrond in gebruik worden genomen. Het griendhout verdween als gevolg hiervan voor een deel. De hennepteelt was door het verdwijnen van de zeilvaart niet meer rendabel. De meeste vrijgekomen hennepakkers werden rond 1900 in gebruik genomen als weidegrond.
In de jaren twintig werd op sommige plaatsen begonnen met de aanplant van boomgaarden. Dit was met name het geval in de omgeving van Arkel en Rietveld en langs de Kromme Giessen. In deze tijd was ongeveer 90% van de grond in gebruik voor de veeteelt.
Na de oorlog verdwenen bijna alle percelen met griendhout. Ook deze percelen werden als weidegrond in gebruik genomen. In de Alblasserwaard heeft een ruilverkaveling plaatsgevonden die in 1984 werd afgesloten. In Giessenlanden heeft dit geleid tot de aanleg van nieuwe wegen in de polders en de vestiging van nieuwe bedrijven daarlangs. De aanleg van de A27 leidde tot bedrijfsverplaatsing naar de Hoogbloklandseweg en de Beemdweg.

Bij Hoornaar en ten noorden van Overslingeland werden twee donken vergraven. Bij Hoornaar kwam op deze wijze het zwembad De Donk tot stand. Tussen de Overslingelandsekade en de provinciale weg N214 is door afgraving van een donk een recreatieterrein ontstaan. Ten zuidoosten van Giessenburg is een sportterrein aangelegd. Langs het Mijntjesvlietje ligt een complex van volkstuinen. Een bescheiden deel van de landbouwgrond is opgeofferd aan dorpsuitbreidingen. Van de landbouwgrond is het grootste gedeelte in gebruik voor de veeteelt en een klein gedeelte voor de akkerbouw.

3.2. Visuele karakteristiek

Het gebied is te typeren als een open weidegebied met veenstromen. Rond Hoornaar en Hoogblokland zijn donken als reliëf in het landschap waarneembaar. Vanaf de wegen langs de riviertjes de Linge en de Giessen liggen in een lintbebouwing boerderijen, omgeven door knotwilgen, die het water in de dichter bebouwde delen aan het oog onttrokken. Langs het zuidelijk gedeelte van de Giessen is een groot aantal villa's met siertuinen te vinden. De plek waar tot 1802 het kasteel Giessenburg stond, is nog als een verhoging in het landschap waarneembaar. In de omgeving van Schelluinen duidt een richtingsverandering van de kavelsloten op een restverkaveling.
Het gebied wordt in het zuiden ruimtelijk begrensd door de dijklichamen van het spoorvak Dordrecht-Elst en de Rijksweg A15. Ook de dijklichamen van de A27 zorgen voor een ruimtelijke begrenzing binnen het gebied.

4. INFRASTRUCTUUR

4.1. Landwegen

In de gemeente Giessenlanden ligt één weg van nationaal belang, de A27 Vianen-Gorinchem, die deel uitmaakt van de verbinding Amsterdam-Antwerpen.
Al in de 17e eeuw vormde het tracé door de Alblasserwaard een belangrijke schakel in de verbinding Amsterdam-Antwerpen. In deze tijd werd het traject ook al enigszins verhard, maar achterstallig onderhoud leidde tot herhaalde klachten over de slechte begaanbaarheid. In 1811 werd het tracé in de Alblasserwaard opgenomen in het plan van de aan te leggen route impérial Amsterdam-Utrecht-Gorinchem-Antwerpen. Het tracé door de gemeente Giessenlanden liep over de Bazeldijk en de Arkelsedijk over reeds bestaande wegen, die voor de aanleg werden verhard en verbreed. De verbinding kwam in 1814 gereed en bleef tot na de Tweede Wereldoorlog in gebruik. In de jaren dertig bleek deze weg te weinig capaciteit te bieden voor het autoverkeer. In deze tijd werd een nieuw wegtracé gepland dwars door de polders Den Beemd, Kort Scheiwijk en Lang Scheiwijk. Deze weg kwam in de jaren vijftig gereed.
Door de gemeente lopen twee wegen van regionaal belang. Het zijn de provinciale wegen N214 en N216. De N214 (Papendrecht-Meerkerk); loopt in het noorden van de polder Overslingeland, Grootewaard en Den Beemd op nieuw aangelegde tracés. Het plan voor deze weg dateerde al van 1936, maar door het uitbreken van de oorlog vond de uitvoering pas na 1945 plaats. Ook de provinciale weg N216 Schoonhoven-Schelluinen was opgenomen in hetzelfde provinciaal wegenplan van 1936. Ook hier vond de afronding van de werkzaamheden pas na 1945 plaats. In Giessenlanden volgt de weg de al bestaande route langs de Smoutjesvliet; door de polder Giessen-Nieuwkerk werd een nieuw tracé aangelegd.
Belangrijk binnen de gemeente waren de verbindingswegen tussen de kernen onderling. Tussen 1840 en 1860 werden de meeste van deze wegen, die veelal liepen op de kades langs Giessen, Kromme Giessen, Noordeloos en Linge. Ook een deel van de polderwegen werd in deze periode verhard.
Enkele polderwegen zoals de Nieuweweg tussen de polders Schelluinen en Lang Scheiwijk bleven tot na de oorlog onverhard. Tegenwoordig zijn alle polderwegen verhard of deels verhard.
In het kader van een ruilverkaveling in de Alblasserwaard, die in 1984 werd afgesloten, werden diverse nieuwe wegen aangelegd om de landbouwkavels beter te ontsluiten. Deze wegen zijn in de meeste polders aanwezig.

4.2. Wateren

Door de gemeente Giessenlanden loopt een groot aantal wateren die vooral belangrijk zijn als watergangen, maar in het verleden ook een belangrijke rol hebben gespeeld als verbinding tussen de verschillende kernen.
Van de veenriviertjes in het gebied is de Giessen de belangrijkste. De Giessen ontstaat bij Hoornaar uit de Noordeloos, de Kromme Giessen en de Minkelose wetering. De Giessen stroomt met grillige bochten in westelijke richting en waterde oorspronkelijk bij Giessendam op de Merwede af. Na 1366 diende de Giessen echter nog slechts als boezem voor de Overwaard waarvan de uitwatering in die tijd werd verlegd naar Elshout. Als belangrijkste

verkeersader dienden de Giessen en de andere riviertjes tot halverwege de negentiende eeuw. Tot die tijd waren de landwegen voor een deel nog onverhard wat vervoer over de weg voor een deel van het jaar onmogelijk maakte.
De Linge verzorgde voor een deel van de Vijfheerenlanden de uitmonding op de Merwede. Aanvankelijk mondde de Linge via een sluis uit op de Merwede te Gorinchem. Vanaf 1825 werd de Beneden Linge opgenomen in de nieuwe vaarroute van Vianen naar Gorinchem, het Zederikkanaal.
In de jaren tussen 1885 en 1893 werd het Zederikkanaal vergroot en uitgebreid, waarna het de naam Merwedekanaal ging dragen. Hiervoor werd de Middelweiwetering vergraven en als benedenloop van het kanaal gebruikt. De betekenis van de benedenloop van de Linge voor de scheepvaart kwam hiermee te vervallen. Het Merwedekanaal vormt een onderdeel van de verbinding van Amsterdam met de Merwede.

4.3. Kaden

De kaden langs de riviertjes en de achterkaden van de polders ontstonden in de Middeleeuwen. Zij dienden als waterkering tegen de riviertjes en tegen het water uit nog niet ontgonnen gebieden of andere polders. Ook deden ze dienst als weg- en ontginningsbasis. Het zijn meestal kaden met een geringe massa die net iets boven NAP liggen op ongeveer een meter boven het maaiveld.
De kade langs het Merwedekanaal volgt aan de westelijke zijde vanaf Hoornaar in noordelijke richting de oude Bazeldijk die vanouds als waterkering tegen de Zederik diende. Voor de aanleg van de kade werd in de periode 1885-1893 de oude waterkering langs het Zederikkanaal als basis gebruikt. De kade heeft een hoogte van tussen de 2,1 en 2,7 meter +NAP.
Voor het spoorwegtraject Gorinchem-Tiel werd een dijklichaam aangelegd. De hoogte hiervan varieert van 1,3 tot 1,5 +NAP. Het dijklichaam ligt hiermee ongeveer 2 meter boven het maaiveld.

4.4. Spoorwegen

In de periode 1879-1883 werd door de Alblasserwaard en de Vijfheerenlanden een deel van het spoorwegtraject Dordrecht-Gorinchem-Tiel-Elst aangelegd.
Het tracé dat sinds de aanleg dezelfde route is blijven volgen, loopt in de gemeente Giessenlanden door de polder Arkel, voor een groot deel langs het Zederikkanaal en langs de noordgrens van de polder Rietveld.
Over het Merwedekanaal werd voor de trein een draaibrug aangelegd. Iets voor deze draaibrug was en is het station Arkel te vinden. Schelluinen was tot 1931 in het traject als halteplaats opgenomen.

4.5. Nutsvoorzieningen

In 1934 richtten de gemeenten Arkel, Heukelum en Kedichem de waterleiding De Lingemond op. De waterleiding betrok het water van de Leerdamse Waterleiding Maatschappij. In 1936 werd het waterleidingbedrijf De Alblasserwaard en de Vijfheerenlanden opgericht,

waarin "De Lingemond" werd opgenomen. De vestigingsplaats van het bedrijf is Meerkerk waar ook de watertoren werd geplaatst. Op dit waterleidingnet werd een twintigtal gemeenten aangesloten. In 1921 werden de gemeenten Giessen-Nieuwkerk en Peursum op de elektrische centrale van Dordrecht aangesloten. In 1922 volgde Hoornaar en in 1924 Noordeloos. In 1927 werd Hoogblokland aangesloten. De overige gemeenten werden na 1925 aangesloten.

5. NEDERZETTINGEN

5.1. Algemeen

Het gebied van de tegenwoordige gemeente Giessenlanden werd vanaf de 10e en 11e eeuw op sommige plaatsen permanent bewoond. De ontginning van het gebied beperkte zich in deze tijd tot de dicht bij deze huizen gelegen strook grond. Nadat het gebied met een ringdijk was omgeven in de tweede helft van de 13e eeuw, vond ontginning verder landinwaarts plaats. De ontginning vond plaats vanuit de verschillende riviertjes en veenstromen. Alleen bij Hoogblokland vormde een groep van donken (de Minkelose groep) de ontginningsbasis. Van de nederzettingen is Arkel te karkateriseren als dijkdorp. Schelluien heeft zich gevormd rond een slot en zich vervolgens als wegdorp verder uitgebreid. De overige dorpen zijn wegdorpen. Voor een gedetaillerde beschrijving van de bebouwing wordt naar de hierachter opgenomen bebouwingskarakteristiek verwezen.
De ontginningseenheden vormden zelfstandige ambachten waaruit later gemeenten ontstonden. Door de samenvoeging van deze gemeenten ontstond op 1 januari 1986 de gemeente Giessenlanden.
Tabel 1 geeft een globale indruk van de bevolkingsgroei van 1840 tot 1990. De exacte cijfers kunnen niet worden gegeven, doordat de huidige gemeentegrenzen niet gelijk lopen met de vroegere grenzen.

Tabel 1. Bevolkingscijfers van de gemeente Giessenlanden.

Jaar	1840	1890	1939	1985	1990
Arkel	589	805	1.211	3.248	-
Giessen-Nieuwkerk	635	863	1.029	-	-
Peursum	243	393	349	-	-
Giessenburg	-	-	-	4.606	-
Hoogblokland	552	747	808	1.430	-
Hoornaar	518	585	722	1.524	-
Noordeloos	817	1.070	1.199	1.624	-
Schelluinen	285	377	449	1.232	-
Giessenlanden	2.594	3.639	5.341	13.666	14.268

5.2. Kernen

5.2.1. Den Dool

Den Dool ligt op het punt waar de Giessen ontstaat. Het gehucht ligt in de polders Noordzijde en Botersloot. Waarschijnlijk ontstond de nederzetting rond 1305 toen het punt

van uitwatering van de polders Middelbroek en Bommendaal verlegd werd van de Lek naar de Noordeloos.
In 1850 lag de bebouwing langs de Noordseweg, rond het punt waar de Groote Vliet uitkomt in de Giessen. De bebouwing bestond uit ongeveer zes agrarische bedrijven. De grond was voor een groot deel in gebruik voor de akkerbouw.
Ten noorden van Den Dool stonden, voor een deel in de huidige gemeente Zederik, de vijf Broekse molens. De Overtochtse Molen aan de Groote Vliet werd in 1904 vervangen door het stoomgemaal Bodde. De Haverslootsche Molen brandde in 1921 af en werd in 1922 vervangen door het motorgemaal van Eeten.
In de bebouwing traden tot op de dag van vandaag weinig veranderingen op. De beperkte hoeveelheid landbouwgrond zal hiervan de oorzaak zijn geweest.

5.2.2. Noordeloos

Noordeloos ligt aan weerskanten van het riviertje de Noordeloos in de polders Noordzijde, Grootewaard, Botersloot en Overslingeland. De ontginning van het gebied rond Noordeloos vond plaats aan het eind van de 12e eeuw en het begin van de 13e eeuw voor het gebied ten noorden van de Giessen en de Noordeloos.
Het gebied in de polders Botersloot en Grootewaard werd tussen 1250 en 1270 ontgonnen. De bebouwing in deze tijd bestond uit hoeven die ieder bij een "cope" behoorden. Aanvankelijk werd de grond voor akkerbouw gebruikt. Toen dit door de inklinking van de bodem niet meer mogelijk was, werd overgegaan op veeteelt. Akkerbouw in de polder Noordzijde bleef wel mogelijk door de daar evenwijdig aan de Noordeloos lopende stroomrug. In het zuiden van het dorp was tot de 16e eeuw het kasteel van de heren van Noordeloos te vinden. In de Tachtigjarige Oorlog brandde het slot af. In de 18e eeuw werd op de plaats van het vroegere kasteel een herenhuis gebouwd.
Door de ligging van de stroomrug concentreerde de bebouwing zich aan de noordzijde van de Noordeloos. Ook de kerk werd hier gebouwd.
In 1632 telde het dorp 59 huizen, in 1732 was dit aantal toegenomen tot 123.
Rond 1850 lag de bebouwing aan beide zijden van de Noordeloos. De weg was op de plekken waar hij verder van de Noordeloos aflag aan beide kanten bebouwd. De bebouwing aan de noordzijde was het meest verdicht. Op de akkers in de polder Noordzijde werden voornamelijk gerst, haver en aardappelen geteeld. De akkerbouw was mogelijk door de stroomrug die hier gelegen was. Een aantal percelen was beplant met griendhout. Langs deze akkers stond een dichte beplanting van loofbomen. In de kern van het dorp rond de kerk waren de dienstverlenende bedrijven en de school aanwezig. Meer naar het noorden en zuiden bestond de bebouwing uit boerderijen. Over de Noordeloos, die in het dorp voorzien is van kademuren, lag ter hoogte van de Nederlands Hervormde Kerk een brug.
In de tijd tot de eeuwwisseling vond enige verdichting van de bebouwing plaats. Deze verdichting werd voornamelijk veroorzaakt door niet-agrarische bebouwing tussen de boerderijen.
Tot 1945 vond verdere verdichting van de bebouwing plaats, met name aan de zuidzijde van de Noordeloos. Enige uitbreiding vond plaats aan de zuidzijde van de Noordeloos ter hoogte van het voormalige slot. De percelen die rond de eeuwwisseling nog beplant waren met griendhout werden in deze tijd in gebruik genomen als weidegrond. Dit was mogelijk door de in de jaren twintig ingevoerde motorbemaling van de polders.

Na 1945 vond aan de noord- en zuidzijde van de Noordeloos een kleinschalige uitbreiding plaats met twee kleine dorpswijkjes. De akkerbouw verdween uit het dorp. De vrijgekomen percelen werden deels voor de woningbouw en deels voor de veeteelt bestemd.
Ingrijpend was de aanleg van de N214 die het dorpsgebied even ten zuiden van de Boterslootse Voorvliet doorsneed.
Het dorp Noordeloos is in 1987 aangewezen als te beschermen dorpsgezicht.

5.2.3. Minkeloos

Minkeloos ligt langs beide zijden van de Minkelose wetering en de weg in het verlengde hiervan, in de polders Grootewaard en Den Beemd. De Minkelose wetering was oorspronkelijk een natuurlijke veenstroom. Op de rivierduinen langs deze wetering ontstond in de 13e eeuw Minkeloos als ontginningsnederzetting. De eerste huizen ontstonden in de polder Grootewaard. De polder Den Beemd werd pas in een later stadium ontgonnen daar deze in sterke mate te lijden had van wateroverlast vanuit de Vijfheerenlanden. De polders Grootewaard en Den Beemd werden zowel vanuit het westen als uit het oosten ontgonnen. Op de plaats waar de ontginningen elkaar raakten, werd een weg aangelegd. In de polder Grootewaard liep hier een watergang langs.
Rond 1850 stonden er zeven boerderijen in Minkeloos. Een deel hiervan stond in de polder Den Beemd en een deel in de polder de Grootewaard. Minkeloos had in deze tijd 46 inwoners. Het land was haaks op de Minkelose wetering in stroken verkaveld. Het grootste deel van het land werd gebruikt voor de veeteelt. Een klein deel van de grond werd gebruikt voor de hennepteelt. Land dat te nat was om te gebruiken als weidegrond werd benut als hooiland. Op sommige percelen stond griendhout. Ten zuidwesten van Minkeloos stonden op een donk in de polder Grootewaard enige huizen.
In de periode tot 1945 verdween de hennepteelt. De vrijgekomen grond werd gebruikt voor de fruitteelt. In de bebouwing kwamen weinig veranderingen tot stand.
Na 1945 werd vlak langs Minkeloos door de polder Den Beemd de A27 aangelegd. Dit had met name gevolgen voor de bereikbaarheid van het land. Door een ruilverkaveling werd het landbezit aan de nieuwe situatie aangepast. De bebouwing werd met enkele percelen vergroot. Minkeloos behield zijn agrarische karakter. De fruitteelt verdween uit Minkeloos. De daardoor vrijgekomen grond werd in gebruik genomen voor de veeteelt.

5.2.4. Rietveld

Rietveld ligt langs de noordelijke dijk van de Linge in de gelijknamige polder.
Rietveld is als ontginningsnederzetting in de 13e eeuw langs de Lingedijk ontstaan. De dijk lag op 100 à 150 meter van de Linge en diende tevens als wegbasis. De grond werd haaks op de Lingedijk verkaveld. Bij Rietveld lag een wiel, ontstaan bij een vroege doorbraak van de Linge. Bij de bedijking van de Linge werd de dijk langs het wiel geleid, waardoor het buitendijks kwam te liggen.
Halverwege de 19e eeuw bestond de bebouwing uit 29 huizen waaronder 19 boerderijen. In deze tijd telde Rietveld ongeveer 130 inwoners die hun bestaan voornamelijk in de landbouw vonden. De huizen lagen op regelmatige afstand van elkaar. De grond achter de huizen tot op 50 meter afstand werd voornamelijk gebruikt voor fruitteelt. Tot de zandwetering was de grond verkaveld in smalle stroken. Deze kavels waren grotendeels voor de akkerbouw bestemd. De grond van de zandwetering tot de achterdijkse wetering was in smalle stroken verkaveld en was als weidegrond in gebruik. De voornaamste

akkerbouwprodukten waren aardappelen en beetwortelen. De buitendijkse gronden langs de Linge waren deels in beslag genomen door griendhout en deels gebruikt als hooiland. In de periode tot de eeuwwisseling werd de verkaveling van de akkerbouwpercelen gewijzigd. Hierdoor ontstonden grote blokvormige kavels afgewisseld door smalle stroken. Tot 1945 veranderde er weinig in de bebouwing, terwijl ook het agrarisch grondgebruik hetzelfde bleef. Ook na deze tijd vond geen uitbreiding of verdichting van de bebouwing plaats. Wel verdween een groot deel van de akkerbouw. De percelen werden in gebruik genomen voor de veeteelt en voor fruitkwekerijen.

5.2.5. Arkel

Arkel ligt in het zuiden van de gemeente Giessenlanden rond het punt van samenkomst van het Merwedekanaal en de Linge.
Arkel ontstond in de 10e eeuw op een stroomrug van het riviertje de Linge rond het kasteel van de heren van Arkel. De ontginning en de verkaveling van het land vonden plaats in de 13e en 14e eeuw. Deze verkaveling vond plaats vanaf de Lingedijk in westelijke en noordelijke richting terwijl in oostelijke richting het land tussen de dijk en de rivier werd ontgonnen. De eerste kernvorming lag ten zuiden van de Arkelse dam waar de kerk stond, westelijk van de Linge. Met de bouw van een klooster in de 15e eeuw, iets ten noordwesten van de Arkelse dam, verplaatste zich de kern van het dorp in deze richting.
In het begin van de 17e eeuw was Arkel slechts dun bevolkt, samen met Rietveld telde het 14 huizen. Daarna trad een forse groei op. want in 1732 stonden alleen in Arkel 48 huizen. Na de vergraving van de Zederik tot Zederikkanaal in 1825, werd in de Arkelse dam een schutsluis aangelegd. Ernaast werd een stoomgemaal gebouwd dat het boezemwater van de Zederik moest opmalen naar een buitenkanaaltje van het Zederikkanaal.
Rond 1850 lag de bebouwing aan de westelijke zijde van de Lingedijk en liep tot even voorbij de Arkelse dam tot het punt waar de Schotdeurense Vliet samenkwam met het Zederikkanaal. Vanaf de Arkelse dam tot dit punt lag de bebouwing aan beide zijden van de dijk. Aan de Noorder Linge-oever lagen rond de plaats waar vroeger het klooster stond enkele boerderijen. In het dorp waren de dienstverlenende functies en een school aanwezig. De grond aan de westelijke zijde van de dijk tot de Middelweiwetering en de kavels achter de huizen in de polder Rietveld werden voornamelijk voor de akkerbouw gebruikt. De voornaamste produkten hiervan waren aardappelen, beetwortelen en hennep. Een deel van de oogst werd gebruikt als veevoeder. De overige grond was in gebruik voor de veeteelt. Zelfkazerij kwam in beperkte mate voor. Door de betere vervoermogelijkheden van de melk werd deze bedrijfstak nooit zo belangrijk als in de Krimpenerwaard. Rond de boerderijen lagen op sommige plaatsen boomgaarden.
In de periode tot de eeuwwisseling vond er enige verdichting van de bebouwing plaats. Ingrijpend was de aanleg van het Merwedekanaal in 1889-1893 waarvoor de Middelweiwetering werd vergraven en in verbinding werd gebracht met het Zederikkanaal en als geheel nu het Merwedekanaal werd genoemd. Direct achter het Merwedekanaal werd de spoorlijn Dordrecht-Elst aangelegd. Het station ligt ten zuidwesten van het punt waar het treintraject het Merwedekanaal kruist.
Tot 1945 vond verdere verdichting van de bebouwing plaats. Ook werd er in het verlengde van de Arkelse dam een straat aangelegd waar aan beide zijden huizen werden gebouwd. Iets ten zuiden van deze straat werd in 1916 een zuivelfabriek gesticht. De hennepteelt verdween na 1900 uit het dorp als gevolg van de achteruitgang van de zeilvaart waarvoor de meeste hennep na bewerking (als touw) werd gebruikt.

In de jaren twintig werd een fabriek voor bouwmaterialen in Arkel gevestigd. Door de vestiging van deze fabriek liep het aantal van de landbouw levende personen terug. In 1909 leefde nog 42,2% van de bevolking van de landbouw, in 1930 was dit nog 24,2% en in 1947 nog slechts 19,1%. In 1947 was 80% van de landbouwgrond in gebruik voor de veeteelt, 18% voor de akkerbouw en 2% voor de fruitteelt. In het dorp werd ook wel aan zelfkazerij gedaan, maar deze bestaansvorm werd hier door de betere afzetmogelijkheden van de melk nooit zo belangrijk als in de Krimpenerwaard. Ook kwamen wel varkenshouderijen voor; de wei, afvalprodukt van de kaasmakerij diende als varkensvoedsel.
Na 1945 werd Arkel ten westen van de Arkelse dam uitgebreid met enkele dorpswijken. Tussen het Merwedekanaal en het spoorwegtracé kwam in de richting van Hoogblokland een bedrijfsterrein tot stand.
Een deel van de akkerbouwgrond werd in gebruik genomen voor de fruitteelt.

5.2.6. Achterdijk (deels)

Achterdijk ligt langs de achterkade van de polder Nieuwland. Het buurtschap ligt voor het grootste gedeelte in de gemeente Zederik. Alleen enkele boerderijen ten noorden van de Nieuweweg en ten zuiden van de spoorlijn Dordrecht-Elst liggen in de gemeente Giessenlanden.
In 1850 was de buurt nog praktisch onbebouwd. Op de kaart van 1913 komen in het bij deze gemeente behorende deel twee boerderijen voor. Na de oorlog werd de bebouwing iets verdicht.
De reden van de late bebouwing van Achterdijk ligt in het feit, dat de ontginning van de polder vanuit Nieuwland plaatsvond. De verbeterde bemaling, die vanaf het einde van de negentiende eeuw werd ingevoerd, maakte het intensiever in gebruik nemen van de grond mogelijk, waardoor nieuwe boerderijen konden ontstaan.

5.2.7. Hoogblokland

Hoogblokland ligt aan beide zijden van de weg die de polders Den Beemd, Arkel en Het Oudland van elkaar scheidt.
Hoogblokland ontstond rond het jaar 1000 op een reeks van donken uit de Minkelose groep. De ontginning en verkaveling van het land beperkte zich tot de donken en de polder Het Oudland. De ontginning van Het Oudland vond plaats in de 13e eeuw. Het overige land in de polders werd vanuit de Minkelose wetering en de Bazeldijk ontgonnen. De bebouwing concentreerde zich ter hoogte van de polder Het Oudland.
In het midden van de negentiende eeuw lag de bebouwing langs de Dorpsweg, waarbij deze ter hoogte van de polder Het Oudland aan beide zijden lag. Aan de kruising van de Dorpsweg en de Hoogbloklandseweg lag de kerk. Oostelijk van de Hoogbloklandseweg was de bebouwing beperkt tot enkele verspreid liggende boerderijen. Het dorp had in deze tijd 295 inwoners. Ten noorden van de Dorpsweg werd oostelijk van de Hoogbloklandseweg na 1900 een begraafplaats aangelegd.
De grond op de donken en een deel daarvan in de polder Het Oudland was bestemd voor de akkerbouw, waarvan de hennep het voornaamste produkt uitmaakte. De overige grond in de polder Het Oudland was in gebruik als weide- en hooiland of beplant met griendhout. Tot 1945 werd de bebouwing iets verdicht. De hennepteelt maakte rond de eeuwwisseling plaats voor de veeteelt. Als gevolg van de verbeterde bemaling verdween het griendhout.

Na de Tweede Wereldoorlog werd het dorp in noordelijke en zuidelijke richting in de polders uitgebouwd, zonder dat de bebouwing echt ver in de polders doordrong. Door uitbreiding in oostelijke richting ging de bebouwing een geheel vormen met de noordelijk van het station Arkel gelegen bebouwing. Langs het Mijntjesvlietje werd oostelijk van Hoogblokland een volkstuinencomplex aangelegd.

5.2.8. Hoornaar

Hoornaar ligt in de polder Lutjeswaard. Al in de 7e eeuw ontstond in Hoornaar de eerste bebouwing. Als nederzettingsbasis diende een aantal donken van de Minkelose groep. Alleen op de donken werd gebouwd, het lager gelegen gebied bleef onbebouwd. In de Middeleeuwen had de Linge bij Hoornaar een uitwatering op de Giessen. In later tijd verdween deze uitwatering. Van een vroegere doorbraak van de Linge resten ten noorden van de kerk van Hoornaar nog twee wielen.
Rond het midden van de negentiende eeuw lag de bebouwing aan beide zijden van een weg die op deze groep van donken in het noorden van de polder Lutjeswaard was aangelegd. Door het onbebouwd blijven van het lager gelegen gebied waren twee kernen ontstaan. In de meest zuidelijke kern was de kerk opgenomen. De bebouwing langs de zuidelijke zijde van de weg was meer verdicht dan ten noorden. In 1842 telde het dorp 34 huizen met 260 inwoners.
Vanaf de meest zuidelijke donk werd een deel van de polder Lutjeswaard ontgonnen en verkaveld. Bij de meer noordelijk gelegen nederzetting bleef de verkaveling beperkt tot de donk.
Op de donken werd vooral hennep geteeld. De lager gelegen grond was in gebruik als hooi- en weideland of beplant met griendhout.
De bebouwing van Hoornaar werd in de periode tot 1945 aan de noordzijde verdicht. Verder vond een kleine uitbreiding in zuidelijke richting plaats.
Na de eeuwwisseling verdween de hennepteelt. De vrijgekomen grond werd nu gebruikt voor de teelt van veevoedergewassen. Tussen 1900 en 1935 werd de Overslingelandse donk afgegraven waardoor een klein meertje ontstond.
Na 1945 werd de bebouwing nog sterker verdicht, zodat een bijna gesloten bebouwingslint ontstond. Ook werd op verschillende plaatsen iets dieper de polder ingebouwd. Aan het zuidelijk uiteinde van de kern werden twee dorpswijken in de polder gebouwd. Deze zijn voornamelijk bestemd voor forensen. De landbouwgrond is nu uitsluitend voor de veeteelt bestemd.

5.2.9. Overslingeland

Overslingeland ligt ten noorden van de Giessen in de gelijknamige polder.
Het ontstond in de 13e eeuw als ontginningsnederzetting. Het land werd in stroken haaks op de Giessen verkaveld. In 1632 stonden hier 13 boerderijen. In het midden van de vorige eeuw lag halverwege de polder een concentratie van bedrijven aan beide zijden van een weg evenwijdig aan de Giessen. In noordelijke en zuidelijke richting lagen op regelmatige afstand enige boerderijen. De grond in de directe omgeving van de boerderijen werd gebruikt voor de hennepteelt. De overige grond werd gebruikt als weide- en hooiland.
In de bebouwing kwam als gevolg van de beperkte hoeveelheid landbouwgrond na deze tijd weinig verandering. Ook hier verdween na 1900 de hennepteelt.
Na 1945 vond evenmin uitbreiding of verdichting van de bebouwing plaats.

5.2.10. Pinkeveer

Pinkeveer ligt langs de noordzijde van de Giessen in de polder Nederslingeland.
Pinkeveer ontstond in de 13e eeuw als ontginningsnederzetting langs de Giessen. In Pinkeveer was een overzetveer over de Giessen, dat een belangrijke schakel vormde in de verbinding tussen Schoonhoven en Gorinchem.
Halverwege de negentiende eeuw lag de bebouwing aan beide zijden van de weg langs de noordzijde van de Giessen. De meeste bebouwing lag tussen de weg en de rivier en bestond voornamelijk uit boerderijen. Het land rond de boerderijen was voor de hennepteelt in gebruik. De kavels verder van de boerderijen werden als weidegrond of hooiland gebruikt, terwijl enkele percelen waren beplant met griendhout.
In 1883 werd het veer vervangen door een houten brug. De bebouwing die rond 1850 al redelijk verdicht was, werd na die tijd nauwelijks nog verdicht. Dit was vooral te wijten aan de beperkte hoeveelheid landbouwgrond.
Na de eeuwwisseling verdween de hennepteelt. De vrijgekomen percelen werden als weidegrond in gebruik genomen. Door de verbeterde bemaling, die sinds de jaren twintig plaatsvond, konden ook de voorheen met griendhout beplante percelen als weidegrond benut worden.
Door de aanleg van de N216, waarvan het gedeelte tot Muisbroek al voor 1945 gereed kwam, verloor Pinkeveer zijn betekenis als schakel in de verbinding met het zuiden.
Na 1945 werden noordelijk van de weg enkele boerderijen bijgebouwd. Als onderdeel van een ruilverkaveling werden enkele wegen in de polder Neder-Slingeland aangelegd, die de percelen beter moesten ontsluiten.
Ten noorden van Pinkeveer, tussen de N214 en de Overslingelandsekade, kwam door afgraving van de Overslingedonk een recreatieterrein tot stand.

5.2.11. Muisbroek

Muisbroek ligt langs de zuidzijde van de Giessen in de polder Giessen-Nieuwkerk.
Muisbroek is rond 1200 als ontginningsnederzetting ontstaan. Rond het midden van de vorige eeuw lag de uit boerderijen bestaande bebouwing aan beide zijden van de weg die langs de Giessen liep. De plaats, die ook wel bekend stond als Moesenbroek of Muizenbroek, had in 1840 89 inwoners.
De verkaveling had haaks op de Giessen in smalle stroken plaatsgevonden. De grond rond de boerderijen was in gebruik als hennepakker. De overige percelen werden als weidegrond of hooiland gebruikt. Op een enkel perceel was griendhout te vinden.
Tot 1945 werd de bebouwing enigszins verdicht. Wel verdween de hennepteelt na de eeuwwisseling. De hennepakkers werden omgevormd tot weidegrond. Na 1945 werd de bebouwing nog iets verdicht. De veeteelt bleef de belangrijkste inkomensbron.

5.2.12. Schelluinen

Schelluinen ligt in het zuiden van de gelijknamige polder. Schelluinen is aan het eind van de 12e, begin 13e eeuw, ontstaan op een stroomrug, waarvan de ligging is te verklaren door een voortzetting van de Linge die hier in vroeger tijden stroomde.
Het is één van de later ontgonnen en verkavelde gebieden van de Alblasserwaard. De oudste bebouwing ontstond rond een jachtslot van de heren van Arkel.

In het midden van de 19e eeuw lag de bebouwing rond het punt waar de Schelluinse Vliet en de Grote Schelluinse Vliet elkaar raakten. Hier lag ook de kerk. In noordelijke richting strekte zich een lintbebouwing uit aan de oostelijke zijde van de Schelluinse Vliet. Langs de zuidkant van de Nolweg lagen enige boerderijen. Deze bebouwing hoorde niet bij de kom van het dorp. Als geheel telde Schelluinen 285 inwoners, 64 daarvan woonden in de kom van het dorp.
Rond de dorpskom was sprake van een restverkaveling die herkenbaar was aan de steeds wisselende loop van de kavelsloten. Een deel van de grond werd gebruikt voor de hennepteelt. De overige grond was in gebruik voor de veeteelt of beplant met griendhout. De grond die voor de hennepteelt werd gebruikt, lag rond de Nolweg.
In de periode tot 1945 werden enkele huizen in de richting van de Nolweg bijgebouwd. De bebouwing langs de Schelluinse Vliet bleef kwantitatief op hetzelfde niveau. Na de eeuwwisseling verdween de hennepteelt uit het dorp. De vrijgekomen grond werd nu gebruikt voor de fruitteelt.
Na 1945 werd het nog lege gebied tussen de dorpskom en de Nolweg volgebouwd. Langs de Nolweg werd aan beide zijden een groot aantal villa's gebouwd. Ten zuidwesten van de Schelluinse Vliet werd in de jaren tachtig een fabriek gesticht. Westelijk van het dorp kwam een sportterrein tot stand.
In het dorp is de veeteelt een belangrijk middel van bestaan. Veel inwoners vinden echter ook een inkomen in de industrie buiten het dorp.

5.2.13. Giessenburg

Giessenburg ligt aan beide zijden van de Giessen, in de polders Binnentiendwegs, Binnen de Kweldam en Giessen-Nieuwkerk. Het tegenwoordige Giessenburg bestaat uit het op de oudere topografische kaarten apart genoemde Peursum (ten noorden van de Giessen) en Giessen-Nieuwkerk (ten zuiden van de Giessen).
De ontginning van het gebied vond plaats vanaf de Giessen. Het land werd haaks op de Giessen verkaveld. Langs de aan beide zijden van de Giessen gelegen wegen ontstond de oudste bebouwing. Het ontstaan van Giessenburg ligt rond de 12e eeuw.
In het midden van de negentiende eeuw had de bebouwing zich aan de zuidzijde van de Giessen geconcentreerd, ongeveer tegenover de plaats waar de Peursumse Vliet in deze rivier stroomt. Ter hoogte van de kerk lag een brug over de Giessen. Rond de kerk bestond de bebouwing uit een praktisch aaneengesloten gevelrij. Ten noorden en ten zuiden van de dorpskern en ten noorden van de Giessen was sprake van een regelmatige lintbebouwing die voornamelijk bestond uit agrarische bedrijven.
Het land vlak achter de boerderijen werd gebruikt voor de hennepteelt. De overige percelen waren in gebruik als weidegrond.
In 1906 werd ten zuidoosten van het dorp een stoomgemaal gesticht ter vervanging van de windmolens van de polder Giessen-Nieuwkerk. In de periode tot 1945 vond er enige verdichting van de bestaande bebouwing plaats. Langs de Kerkweg vond een kleine uitbreiding in zuidwaartse richting plaats. Ten zuiden van deze uitbreiding werd een begraafplaats aangelegd.
De hennepteelt verdween na de eeuwwisseling uit het dorp. De vrijgekomen grond werd voor de veeteelt in gebruik genomen.
Na de Tweede Wereldoorlog werd Giessenburg uitgebreid met enkele dorpswijken. Deze werden gebouwd in de polder Giessen-Nieuwkerk. De eerste uitbreiding vond plaats ten westen van de Kerkweg. Daarna volgden uitbreidingen ten zuiden hiervan en ten oosten

van de Kerkweg. Ten zuiden van deze uitbreidingen kwam een zuiveringsinstallatie tot stand. Ten oosten van deze installatie werden een sportterrein en een zwembad aangelegd.

5.2.14. Giessen Oudekerk

Giessen Oudekerk ligt in de polder Binnentiendwegs langs de noordzijde van de Giessen. Giessen Oudekerk ontstond in de Middeleeuwen rond het kasteel van de Brederodes, de Giessenburg. Dit slot stond op een schiereiland dat omgeven werd door een meander van de Giessen. De oudste bebouwing van Giessen Oudekerk lag tegenover het slot aan de noordzijde van de Giessen. Het omringende land werd met de Giessen als basis ontgonnen en in smalle stroken verkaveld. Het slot de Giessenburg werd in 1802 wegens bouwvalligheid gesloopt.
Rond 1850 lag de bebouwing aan de noordzijde van de Giessen. Bij de kerk lag de bebouwing aan weerszijden van de weg, die evenwijdig langs de Giessen liep. In noordelijke richting beperkte de bebouwing zich tot enkele boerderijen aan de noordzijde van de weg. De grond in de directe nabijheid van de boerderijen was in gebruik voor de hennepteelt. Het verder polderinwaarts gelegen land was in gebruik als weide- of hooiland.
Tot 1945 breidde de bebouwing zich langs de noordzijde van de weg met enkele percelen in zuidelijke richting uit. Ook werden er enkele huizen meer polderinwaarts gebouwd. Na het verdwijnen van de hennepteelt werd de vrijgekomen grond gebruikt voor de teelt van veevoedergewassen.
In de periode na 1945 werd op het schiereilandje tussen de meander van de Giessen een bungalowpark gebouwd. Zuidelijk van de oude kern werd een nieuwe wijk aangelegd. Ten noordwesten van de kerk kwamen langs een ruilverkavelingsweg enkele moderne agrarische bedrijven tot stand. De landbouwgrond rond het dorp is bijna volledig voor de veeteelt bestemd.

5.2.15. Kaloeve

Kaloeve ligt ten zuiden van Giessen Oudekerk in de polder Binnentiendwegs.
Kaloeve is een volledig nieuwe buurt, die bestaat uit villa's die hier in de jaren tachtig van deze eeuw zijn neergezet. De bebouwing van Kaloeve gaat over in die van Giessen Oudekerk.
De bebouwing van Kaloeve ligt aan beide zijden van een weg langs de westelijke oever van de Giessen. Ten westen van Kaloeve werd een breed water gegraven, zodat de buurt op een eilandje kwam te liggen.
Ten zuiden van Kaloeve ligt een camping.

5.3. Verspreide bebouwing

Langs de Giessen, Kromme Giessen en het Zederikkanaal lagen halverwege de negentiende eeuw buiten de kernen al enige boerderijen. Deze waren hier tijdens het ontginnen van het land gesticht. Ook langs de Haarweg stonden enige boerderijen.
In deze bebouwing kwamen tot 1945 weinig veranderingen tot stand.
Na 1945 vond enige verdichting van deze bebouwing plaats. De boerderijen bleven echter een vrijstaande bebouwing vormen. De ruilverkaveling in de Alblasserwaard die in 1984 werd afgesloten, leidde tot de bouw van moderne agrarische bedrijven in de polder, langs nieuw aangelegde wegen.

GERAADPLEEGDE LITERATUUR

Algemeen/provinciaal:

- Aa, A.J. van der (1839-1851)
  Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden, 13 delen + suppl. Gorinchem.

- Atlas van historische vestingwerken in Nederland (1970)
  Deel IV, de provincieën Zuidholland en Zeeland. Eerste aflevering: Zuidholland. Z.p..

- Beekman, A.A. (1948)
  De wateren van Nederland. Aardrijkskundig en geschiedkundig beschreven. 's-Gravenhage.

- Een beeld van het zuid-hollandse landschap (1981-1988)
  Een landschapsonderzoek in opdracht van de provincie Zuid-Holland. 6 delen. Z.p..

- Beschrijving van de provincie Zuid-Holland behorende bij de waterstaatskaart (1967). 's-Gravenhage.

- Bevolking der gemeenten van Nederland op 1 januari .... C.B.S.. 's-Gravenhage, 1950-heden.

- De bodem van Nederland (1965)
  Toelichting bij de Bodemkaart van Nederland, schaal 1:200.000. Samengesteld door de Stichting voor Bodemkartering. Wageningen.

- Buisman, J. (red.) (1978)
  Zuid-Holland vanuit de lucht. Baarn.

- Craandijk, J. (1888)
  Wandelingen door Nederland. Met platen naar de lithografiën van P.A. Schipperus en wandelkaartjes. Haarlem.

- Dijksterhuis, R. (1984)
  Spoorwegtracering en stedebouw in Nederland; Historische analyse van een wisselwerking. De eerste eeuw: 1840-1940. Proefschrift, TH Delft.

- Don, P. (red.) (1985)
  Kunstreisboek Zuid-Holland. 8e dr., Weesp.

- Drinkwatervoorziening in Nederland 1913-1938 (1938)
  Gedenkboek ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van de Centrale Commissie voor Drinkwatervoorziening en van het rijksbureau voor Drinkwatervoorziening. Den Haag.

- Fruin, R. (red.) (1866)
  Informatie up den staet faculteyt ende gelegenheyt van de steden ende dorpen van Hollant ende Vrieslant om daernae te reguleren de nyeuwe schiltaele gedaan in den jaere MDXIV. Leiden.

- Fruin, R. (red.) (1976)
  Enqueste ende informatie upt stuck van der reductie ende reformatie van den schiltaelen, voertijts getaxeert ende gestelt geweest over de landen van Hollant ende Vrieslant gedaan in den jaere MCCCCXCIIII. Leiden.

- Gedenkboek Twee eeuwen Waterstaatswerken (z.j.). Z.p..

- Honderd jaar Provinciale Waterstaat in Zuid-Holland (1976)
  Enige opstellen over de geschiedenis. 's-Gravenhage.

- Kley, J. van der (red.) (1967)
  Vaarwegen in Nederland. Een beschrijving van de Nederlandse binnenvaartwegen. Assen/Amsterdam/Rotterdam/Brussel.

- Kroon, A.W. (1862)
  Tegenwoordige staat van Zuid-Holland. Beschrijving en afbeelding der steden, dorpen, heerlijkheden en verdere wetenswaardige plaatsen in die provincie. Amsterdam.

- Lijst van Nederlandse gemeenten sinds 1830, waarvan de grens is gewijzigd, waarvan de naam is veranderd, die zijn opgeheven, nieuw gevormd of ingepolderd (1968). Z.p..

- De molens van Zuid-Holland (1980). Den Haag.

- Mulder, G.J.A. (red.) (1949-1959)
  Handboek der geografie van Nederland. 6 delen. Zwolle.

- De ontwikkeling onzer electriciteitsvoorziening 1880-1938 (1948).
  Uitgegeven naar aanleiding van het 25-jarig bestaan der Vereeniging van directeuren van electriciteitsbedrijven in Nederland. 2 delen. Arnhem.

- Postma, C. (red.) (1963)
  Holland in vroeger tijd; 18e-eeuwse beschrijvingen van steden en dorpen in Noord- en Zuid-Holland. 5 delen. 's-Gravenhage.

- Register van beschermde monumenten (1989). Zeist.

- Statistisch overzicht der Waterleidingen in Nederland over de jaren 1946 en 1947 (1950). Leeuwarden.

- Steegh, A. (1985)
  Monumenten Atlas van Nederland. 1100 Historische Nederzettingen in Kaart. 2e dr., Zutphen.

- Teixeira de Mattos, L.F. (1906-1961)
  De waterkeeringen, waterschappen en polders van Zuid-Holland. 16 delen. 's-Gravenhage.

- Tuinbouwatlas van Nederland [± 1941].
  Samengesteld door den Tuinbouw-voorlichtingsdienst van het Departement van Landbouw en Visscherij.

- Vermooten, M. en Smit, T. (1989)
  Spoortocht langs oude en nieuwe N.S.-stations: Noord- en Zuid-Holland en Flevoland. Hapert.

- Vervloet, J.A.J. en Steegh, A.W.A.Th. (1989)
  Bibliografie van de historische geografie. Wageningen.

- Verzameling van gegevens betreffende de electriciteitsvoorziening in de provincie Zuid-Holland (1915). 's-Gravenhage.

- Wallenburg, C. van (1966)
  De bodem van Zuid-Holland. Toelichting bij blad 6 van de Bodemkaart van Nederland, schaal 1:200.000. Wageningen.

- Witkamp, P.H. (1877)
  Aardrijkskundig woordenboek van Nederland. Tiel.

- Witkamp, P.H. en Sipman, M.A. (1895)
  Aardrijkskundig woordenboek van Nederland. Nieuwe uitgaaf. Arnhem/Nijmegen.

Regionaal/lokaal:

- Van der Hoff, G.J. (1986)
  De Giessen. Alphen aan den Rijn.

- Onze streekhistorie, Bijdragen over de historie van de Alblasserwaard en de Vijfheerenlanden, dln 1, 2, 3, 4.

- Schakel, M.W. (1955)
  Geschiedenis van de hoge en vrije heerlijkheden van Noordeloos en Overslingeland, Noordeloos.

- Alblasserwaard en Vijfheerenlanden; ontdekken, zien en beleven, historische verkenningen. Ameide.

VOORNAAMSTE GEBRUIKTE KAARTEN

- Topografische en Militaire Kaart van het Koninkrijk der Nederlanden, schaal 1:50.000.
  * Bladnr. 38 (verkenning 1838/'48/'49) uitgave 1858

- J. Kuyper
  Gemeente-atlas van de provincie Zuid-Holland (1869). Herdruk 1971, Groningen.

- Chromotopografische Kaart van Nederland, schaal 1:25.000.
  * Bladnr. 505 Langerak 1889/1913
  * Bladnr. 526 Molenaarsgraaf 1888/1889
  * Bladnr. 527 Hoogblokland 1888/1913

- Topografische Kaart van Nederland, schaal 1:25.000
  * Bladnr. 38B Schoonhoven (uitgave 1936)
  * Bladnr. 38B Schoonhoven (uitgave 1989)
  * Bladnr. 38D Molenaarsgraaf (uitgave 1936)
  * Bladnr. 38D Sliedrecht (uitgave 1989)
  * Bladnr. 38E Benschop (uitgave 1936)
  * Bladnr. 38E Ameide (uitgave 1989)
  * Bladnr. 38G Gorinchem (uitgave 1946)
  * Bladnr. 38G Gorinchem (uitgave 1989)
  * Bladnr. 38H Leerdam (uitgave 1936)
  * Bladnr. 38H Leerdam (uitgave 1989)

- Truppenkarte schaal 1:50.000
  * Bladnr. 38W Gorinchem (uitgave 1943)
  * Bladnr. 38O Gorinchem (uitgave 1943).

Figuur 1

Gemeentegrenzen en regio-indeling M.I.P. Zuid-Holland

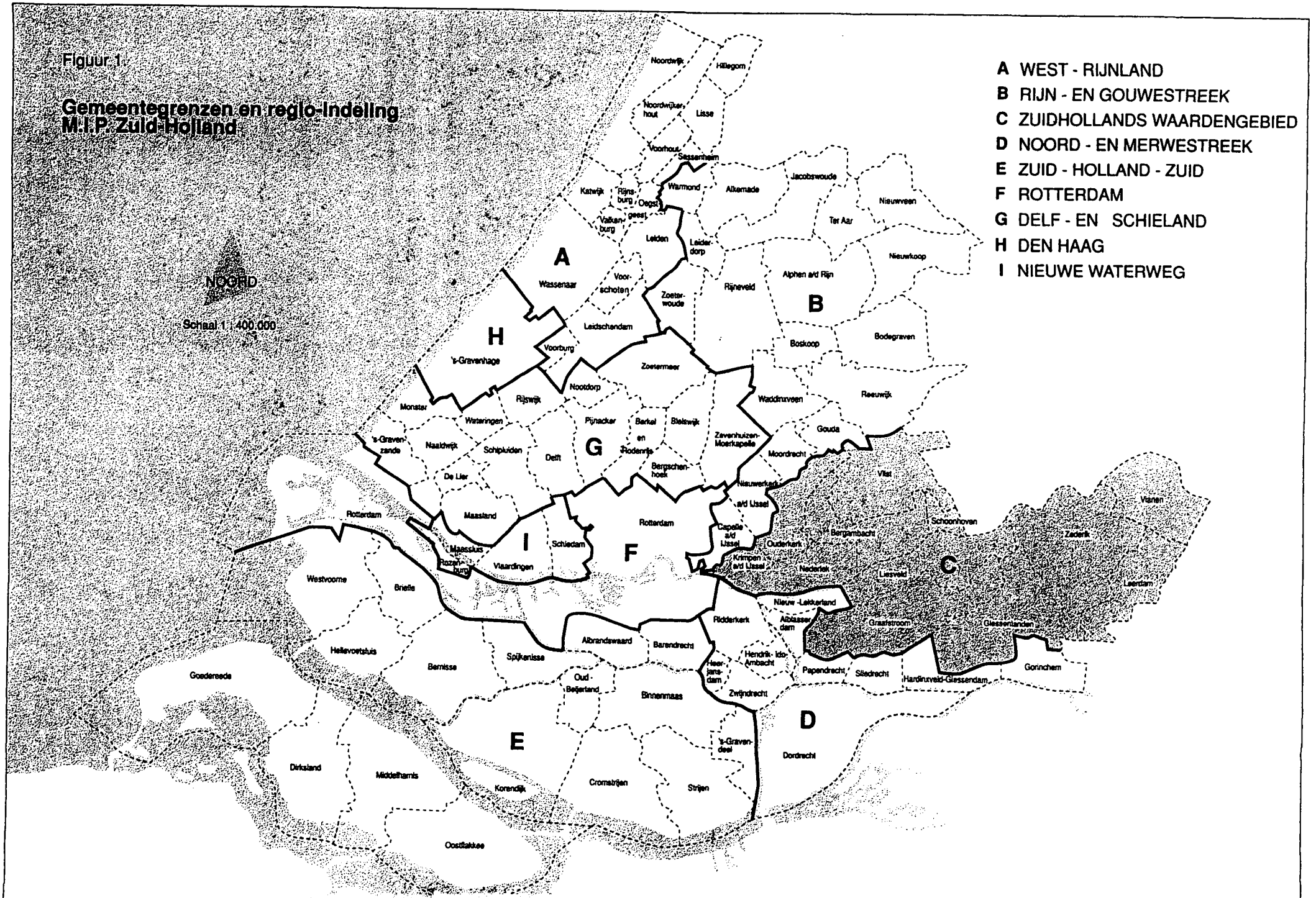

Figuur 1. a.

Gemeente Giessenlanden

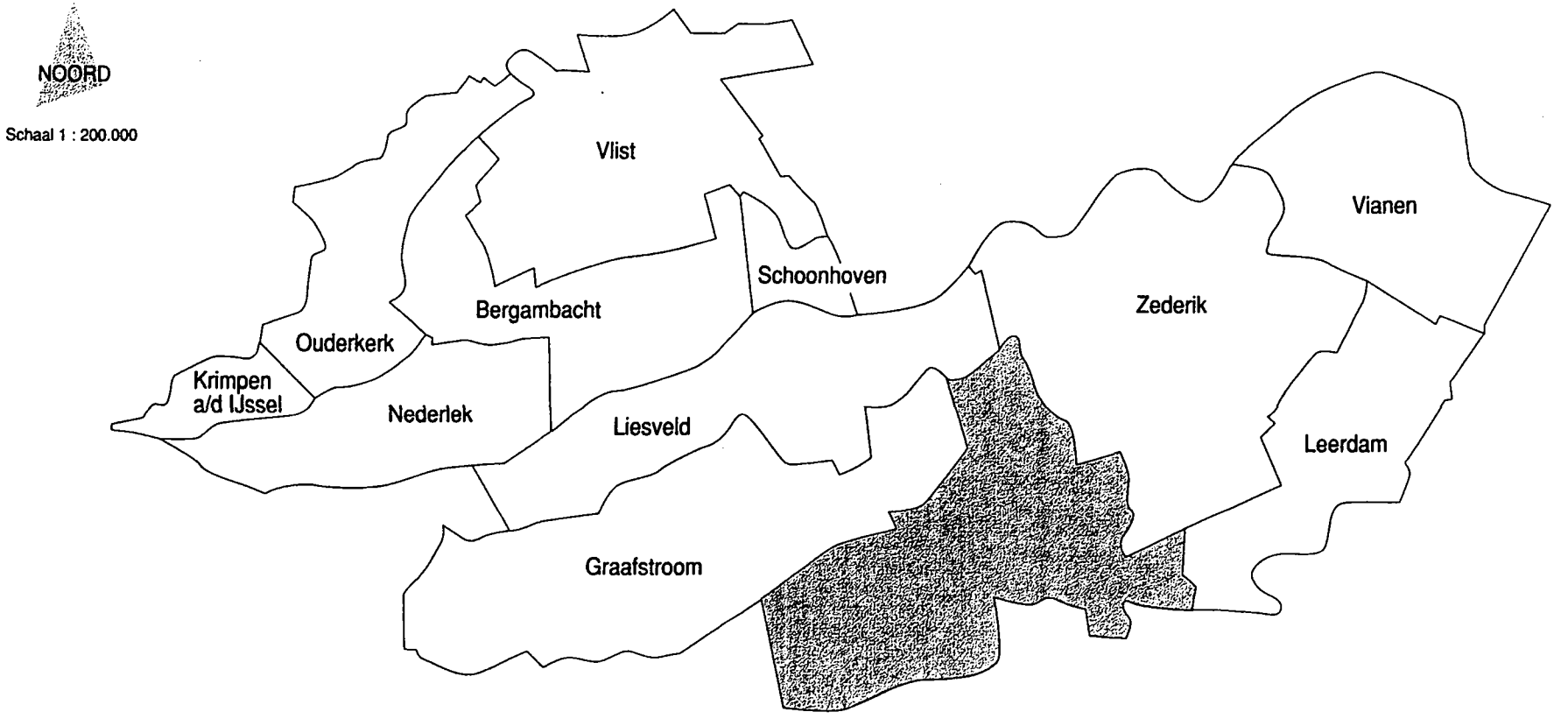

Provincie Zuid-Holland Kartografie DWM/DRG 92.024/10

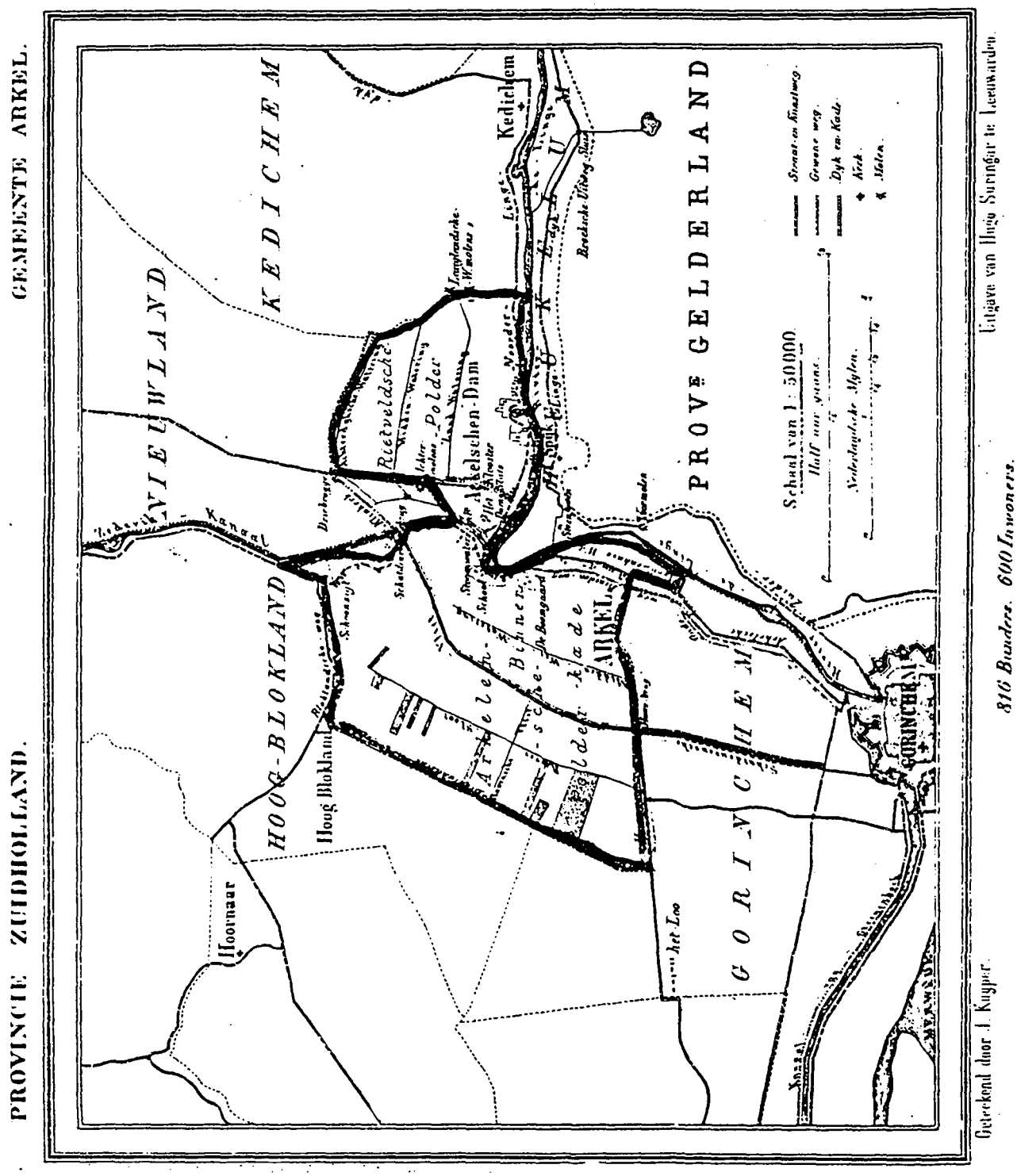

Figuur 2. Gemeente Arkel. Uit J. Kuyper, gemeenteatlas

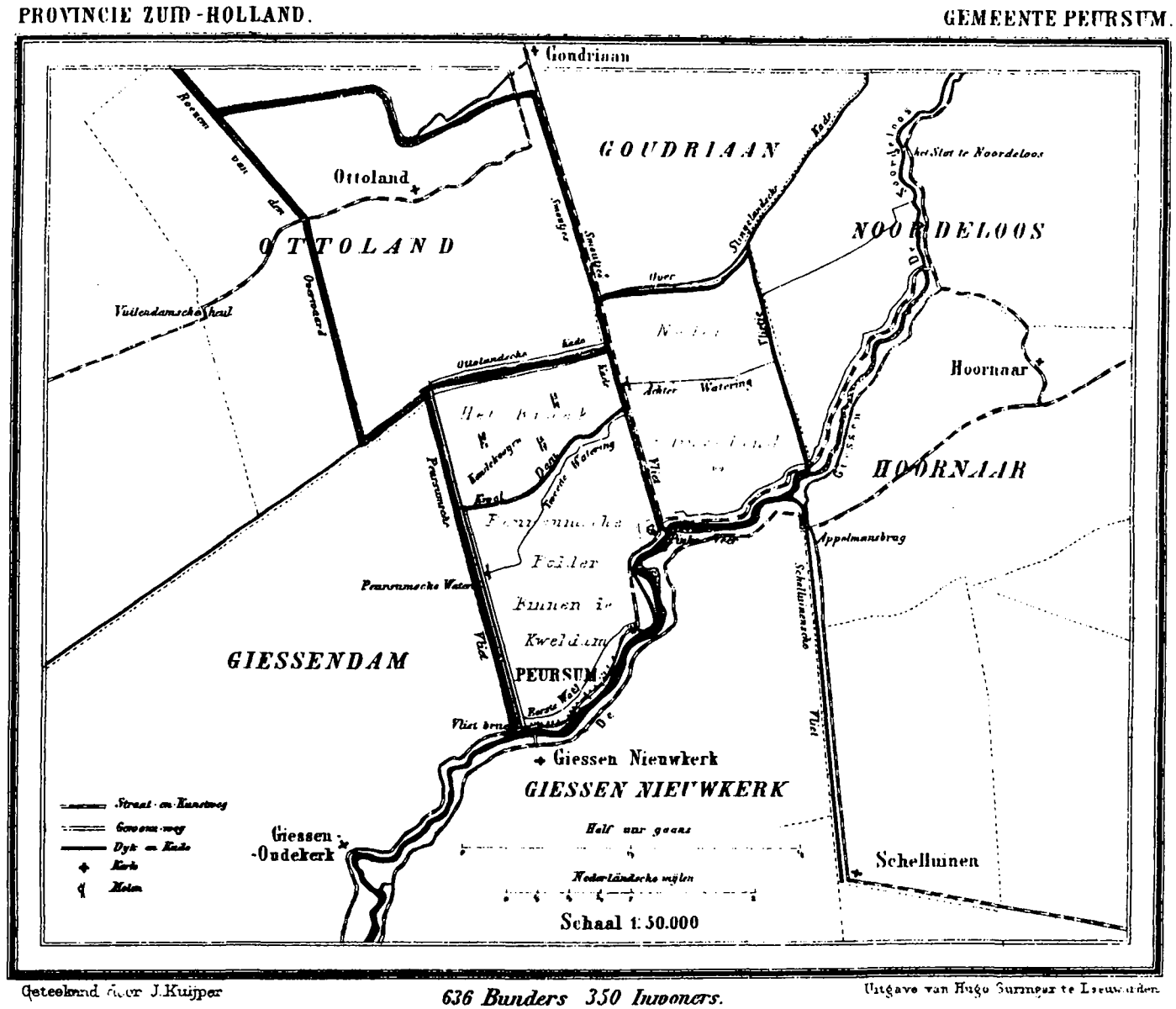

Figuur 3. Gemeente Peursum. Uit J. Kuyper, gemeenteatlas

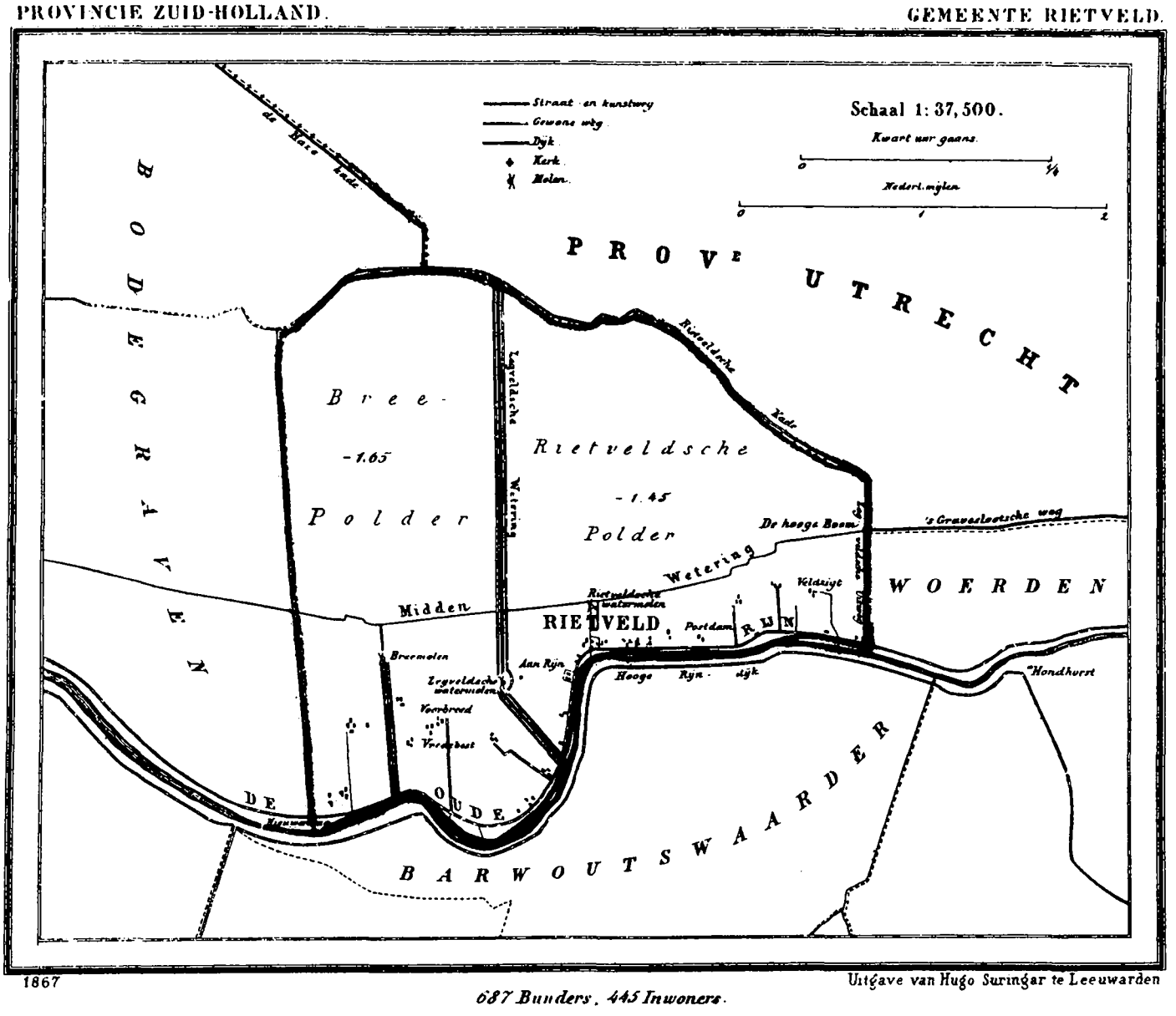

Figuur 4. Gemeente Rietveld. Uit J. Kuyper, gemeenteatlas

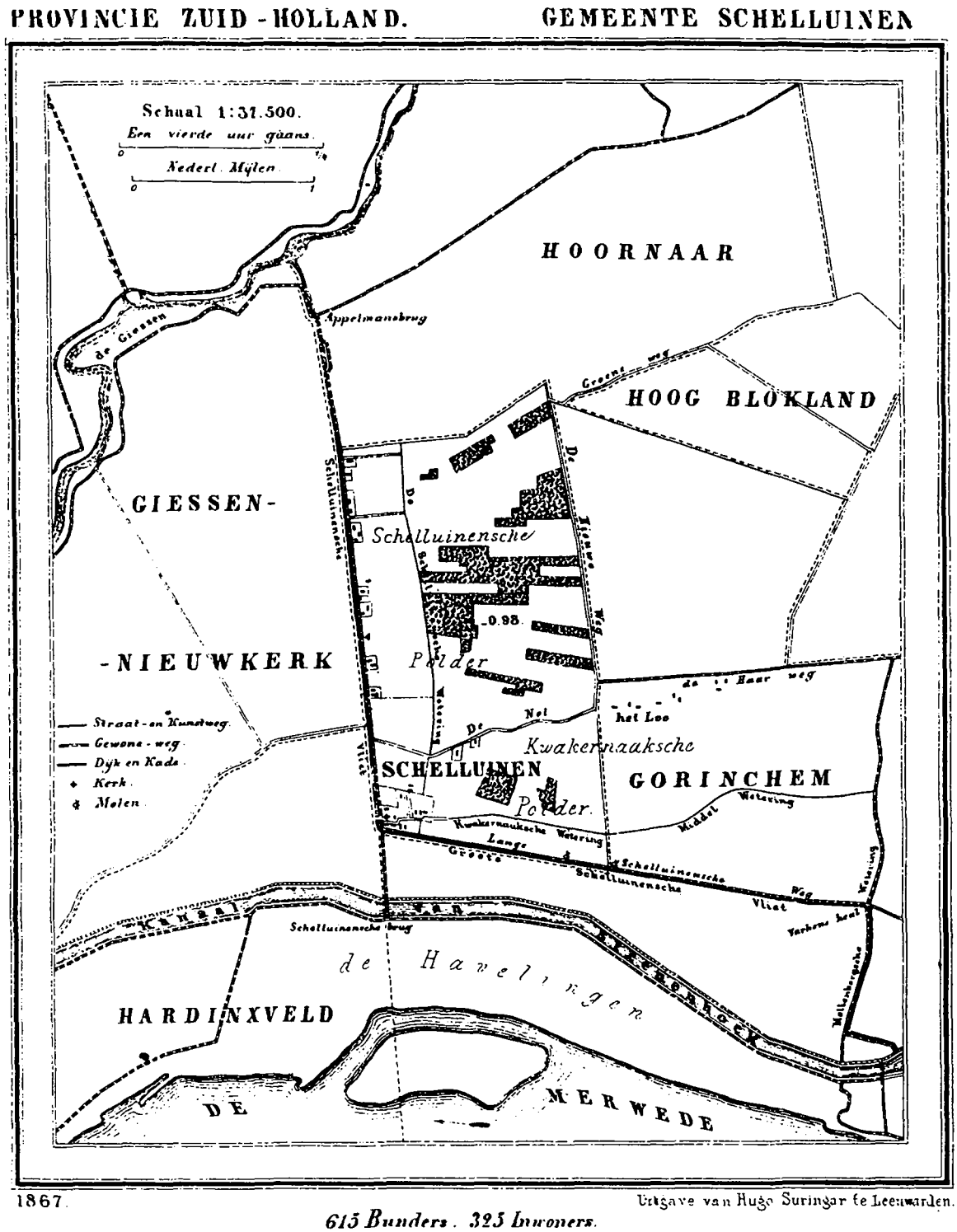

Figuur 5. Gemeente Schelluinen. Uit J. Kuyper, gemeenteatlas

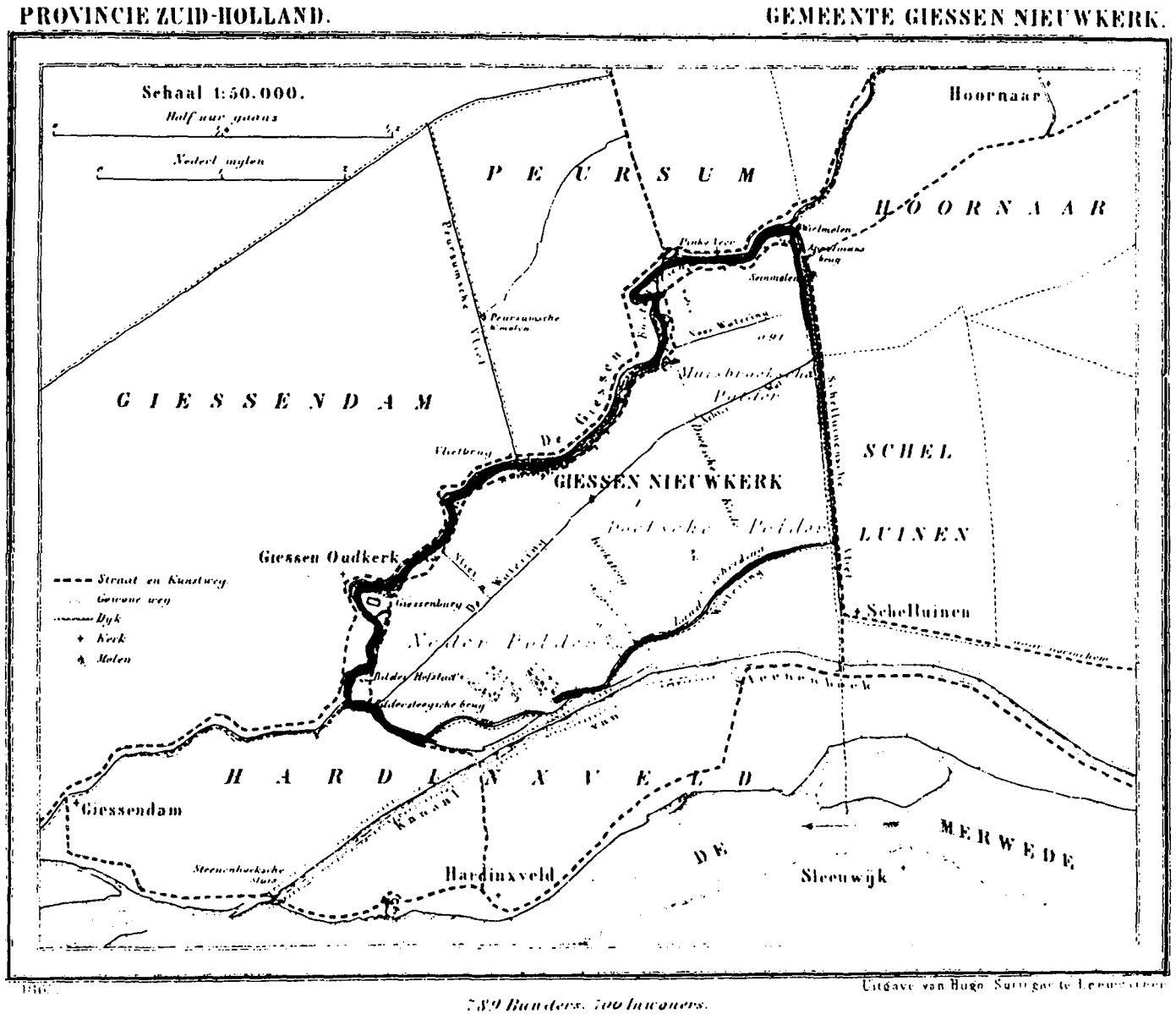

Figuur 6. Gemeente Giessen-Nieuwkerk. Uit J. Kuyper, gemeenteatlas

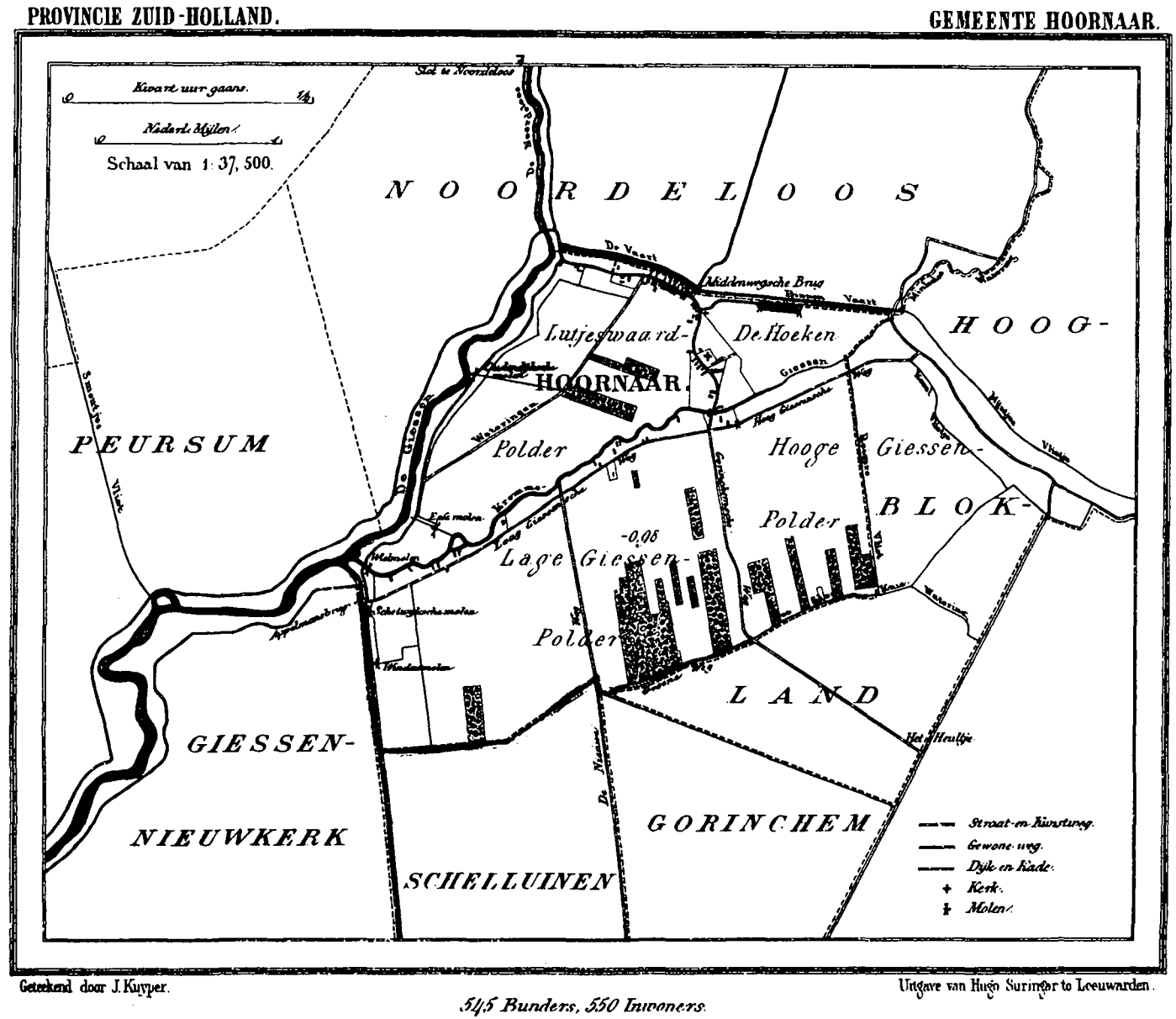

Figuur 7. Gemeente Hoornaar. Uit J. Kuyper, gemeenteatlas

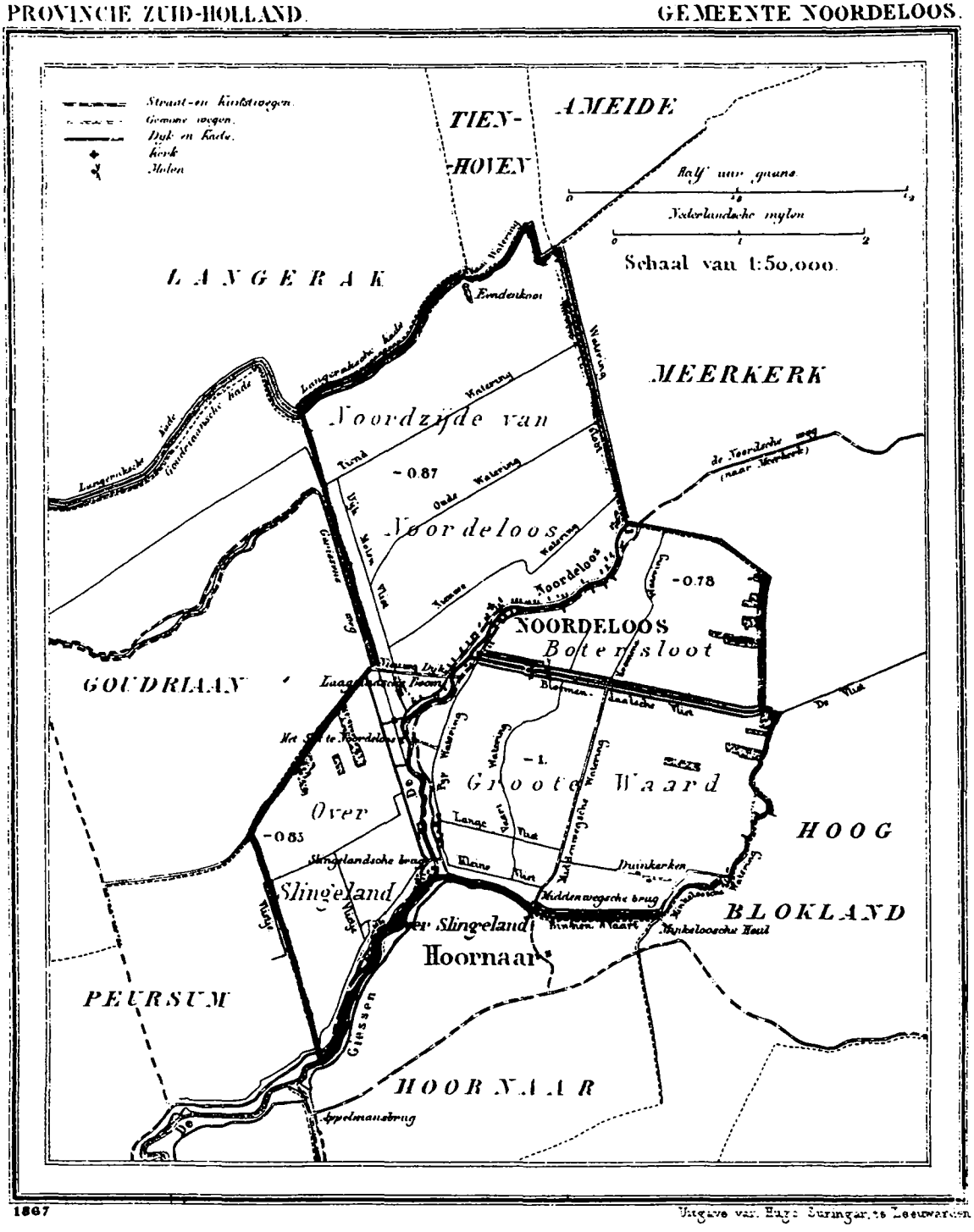

1529 Bunders 950 Inwoners.

Figuur 8. Gemeente Noordeloos. Uit J. Kuyper, gemeenteatlas

Figuur 9. Uitsnede uit kaartblad 527 Hoog Blokland, schaal 1 : 25.000, uitgave 1914

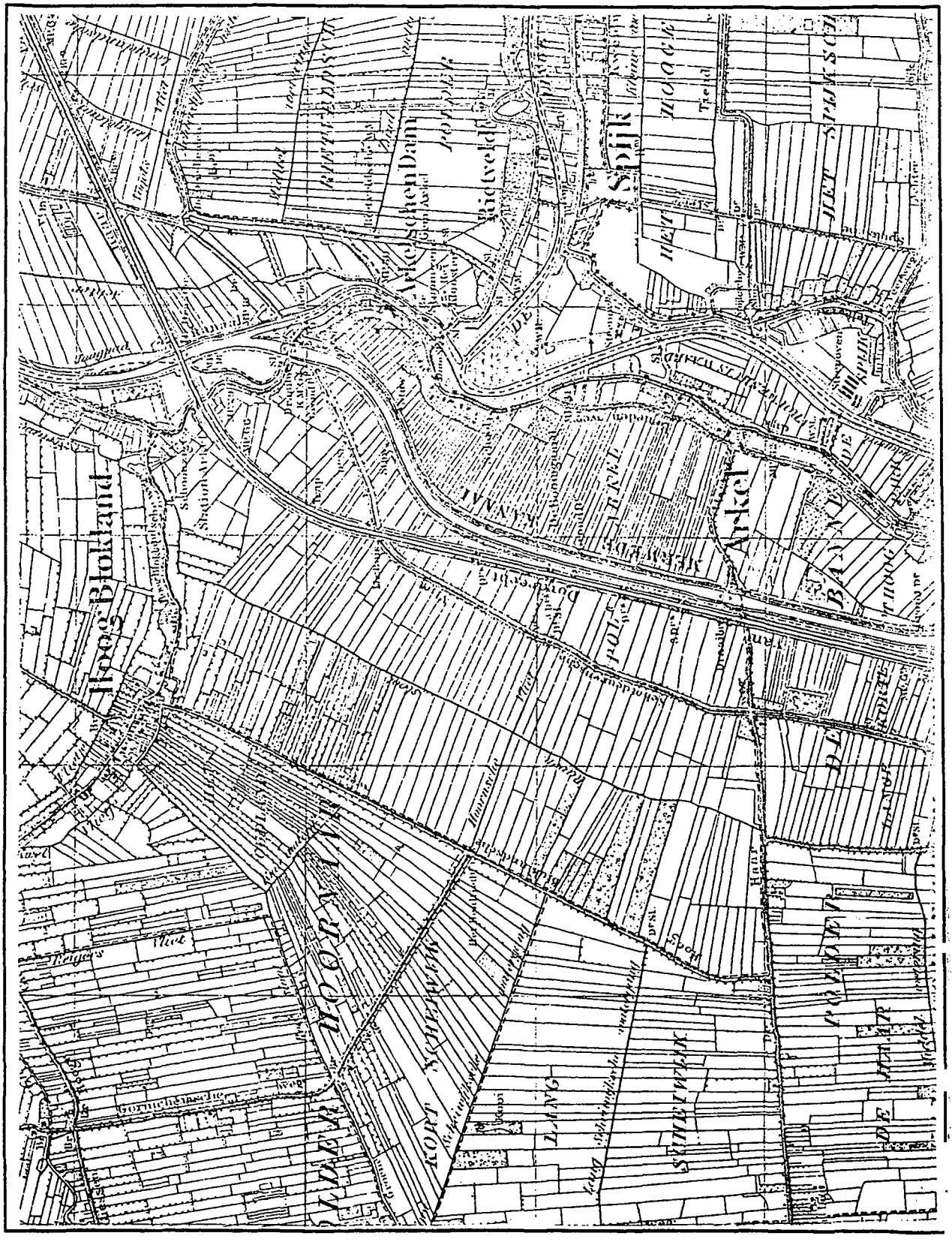

Figuur 10. Uitsnede uit kaartblad 527, Hoog Blokland, schaal 1 : 25.000, uitgave 1914

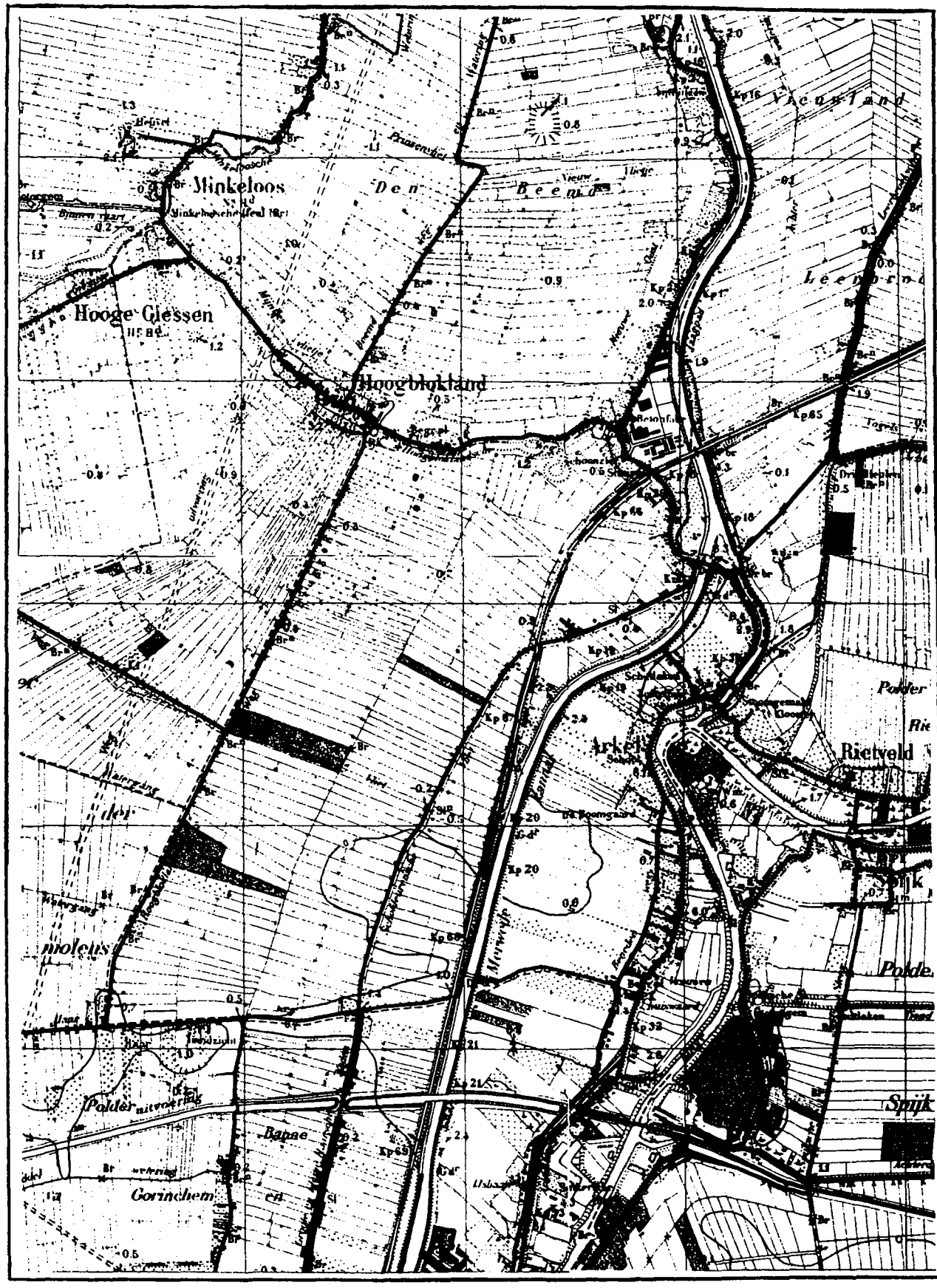

Figuur 11. Uitsnede uit de topografische kaart schaal 1 : 25.000, kaartblad 38 G Gorinchem, uitgave 1946

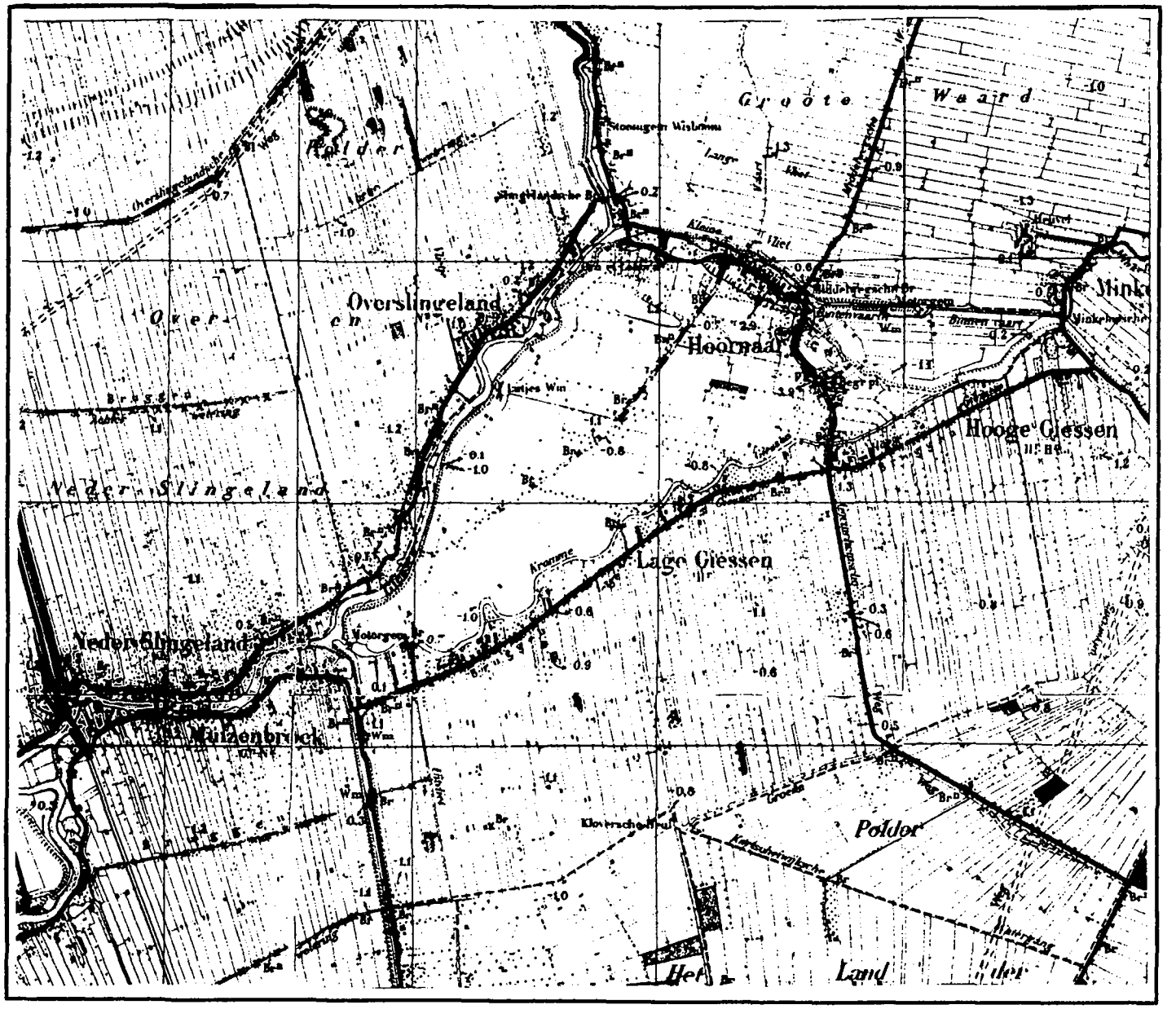

Figuur 12. Uitsnede uit de topografische kaart, schaal 1 : 25.000, kaartblad 38 G Gorinchem, uitgave 1946

LEGENDA BIJ DE KAART VAN DE FUNCTIONEEL-RUIMTELIJKE ONTWIKKELING IN HOOFDLIJNEN

Bestaande kern ± 1850

Omvang kern ± 1945

Terrein gedomineerd door Nijverheid, Handel en Industrie: ±1850 ±1945

Richting van Algemeen-ruimtelijke ontwikkeling

Lineaire ontwikkeling

1900 Weg, eventueel met jaar van opening

1900-1930 Spoorweg met openings- en sluitingsjaar

1900-1930 Lokaalspoorweg of tramweg met openings- en sluitingsjaar

S Spoor-/tramwegstation

Spoor-/tramwegstation opgeheven

1900 Waterloop, eventueel met jaar van opening

Provincie Zuid-Holland kartografie DWM/DRG 90.102/14

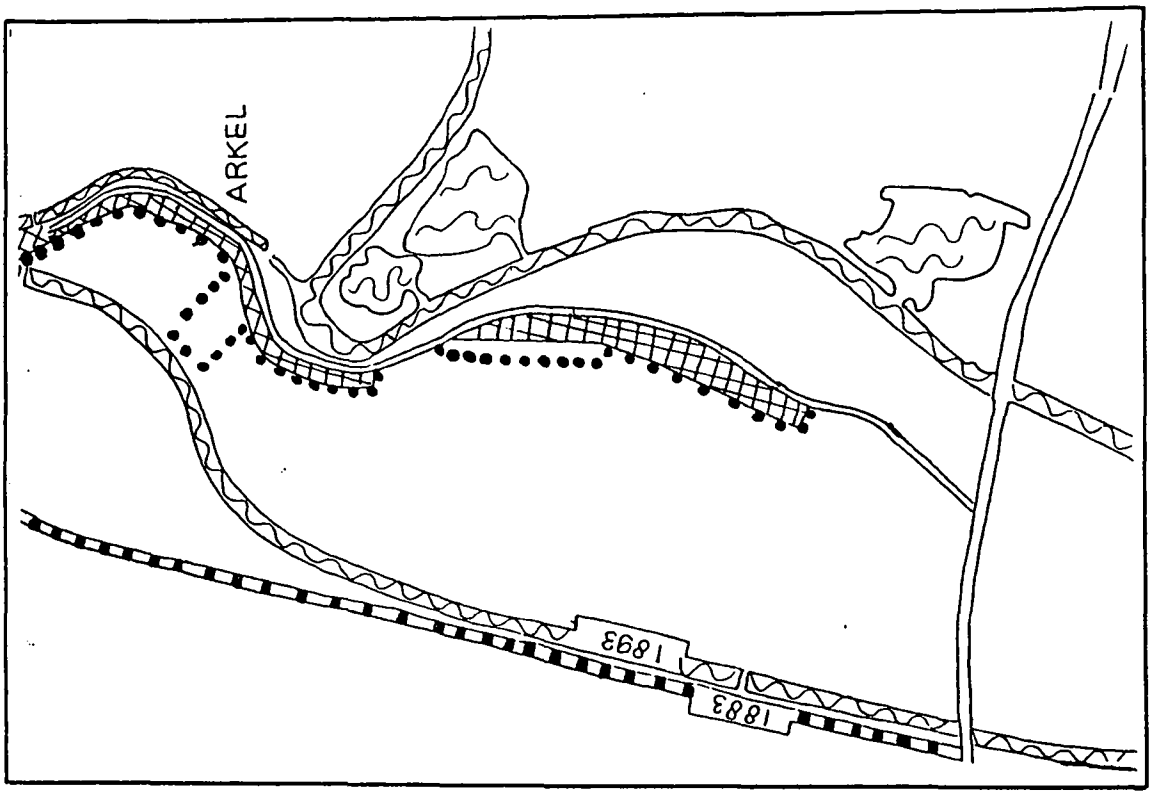

Figuur 13a. Ruimtelijk-functionele ontwikkeling van Arkel in de periode 1850-1945

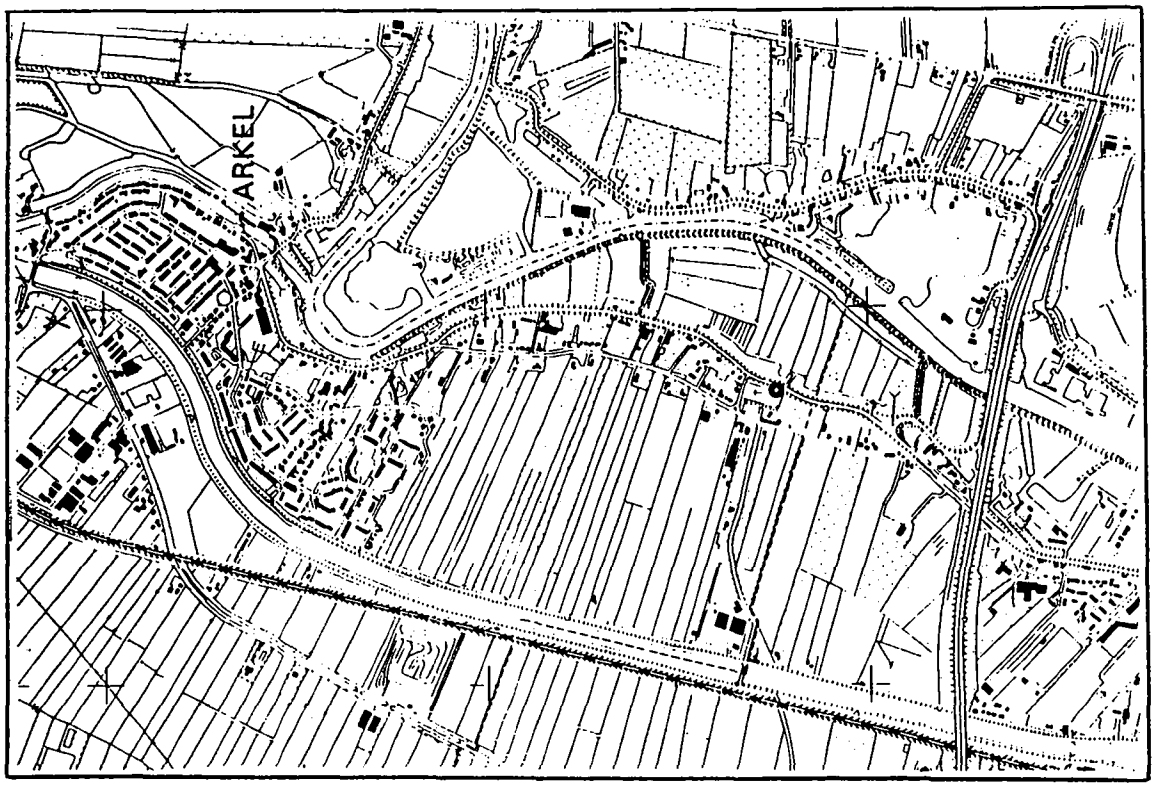

Figuur 13b. Arkel omstreeks 1989

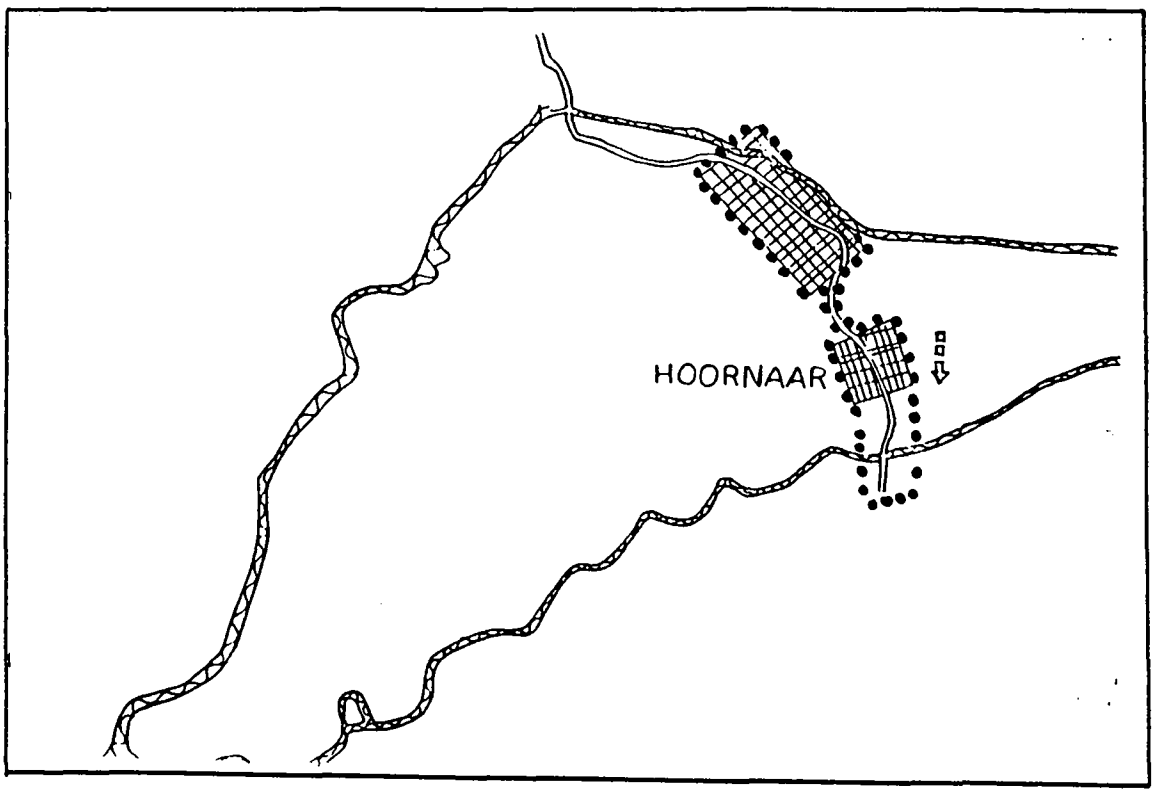

Figuur 14a. Ruimtelijk-functionel ontwikkeling van Hoornaar in de periode 1850-1945

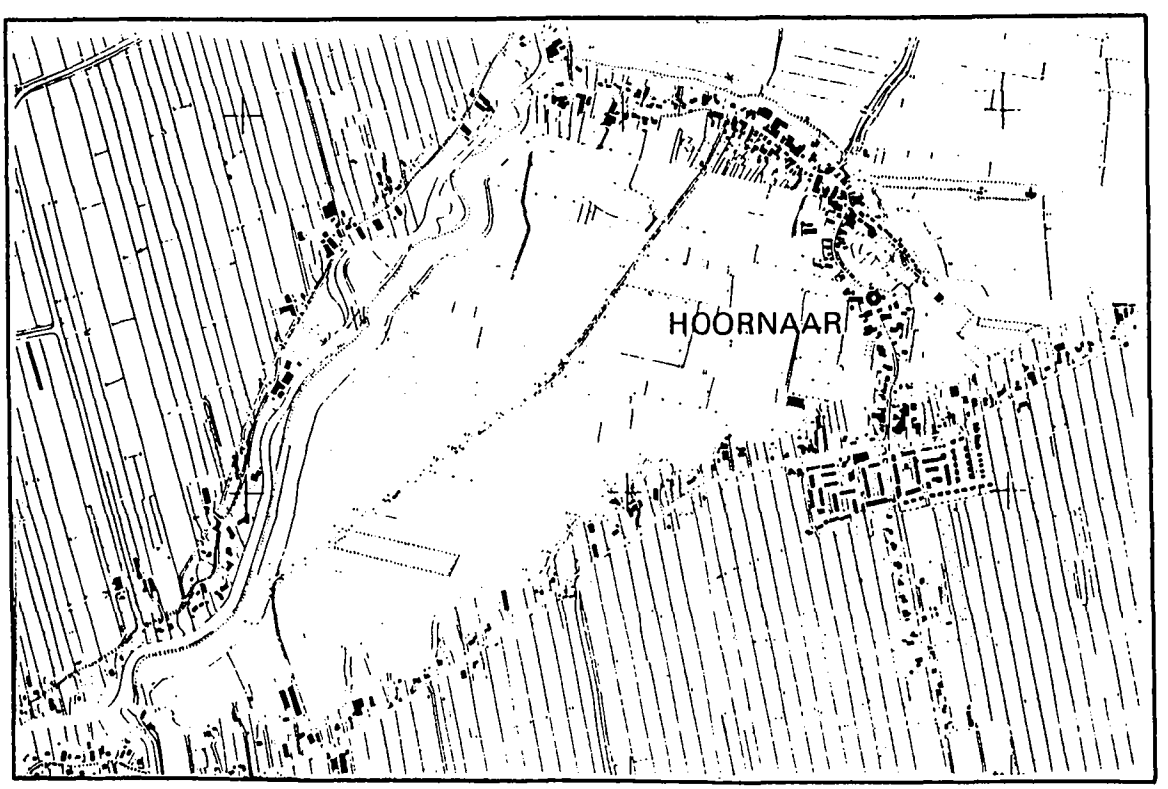

Figuur 14b. Hoornaar omstreeks 1989

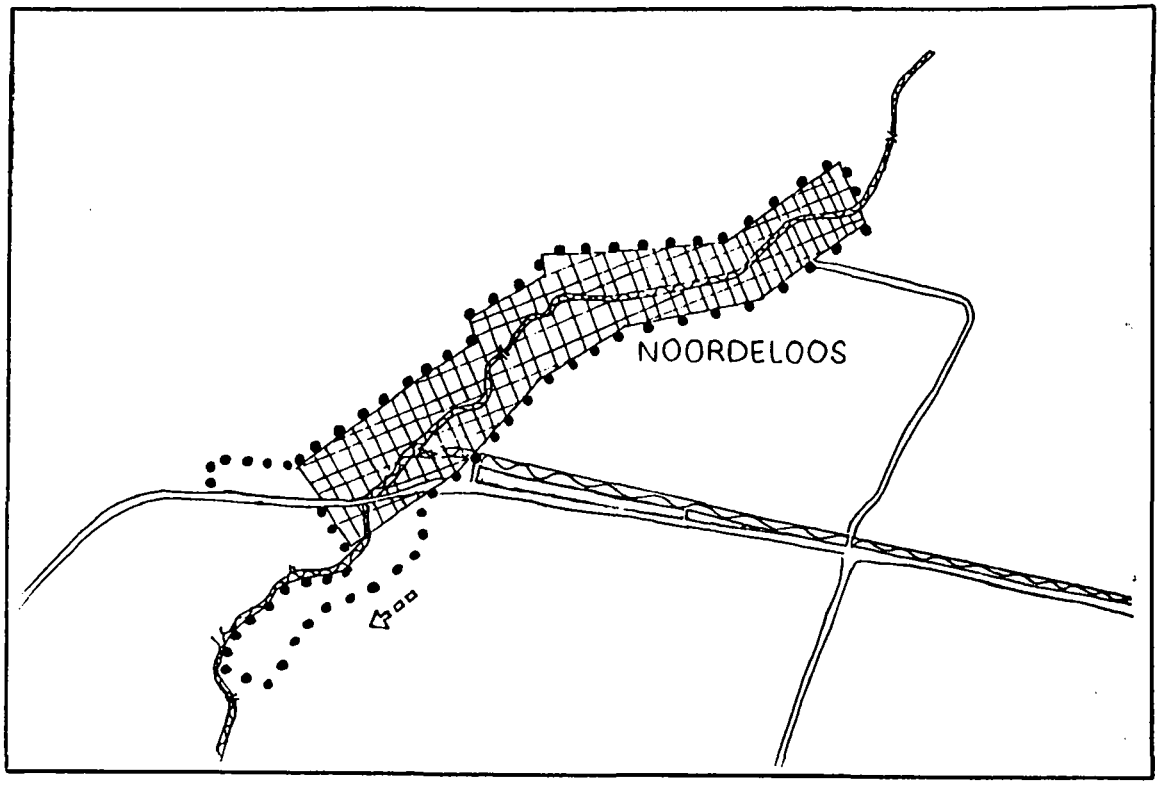

Figuur 15a. Ruimtelijk-functionele ontwikkeling van Noordeloos in de periode 1850-1945

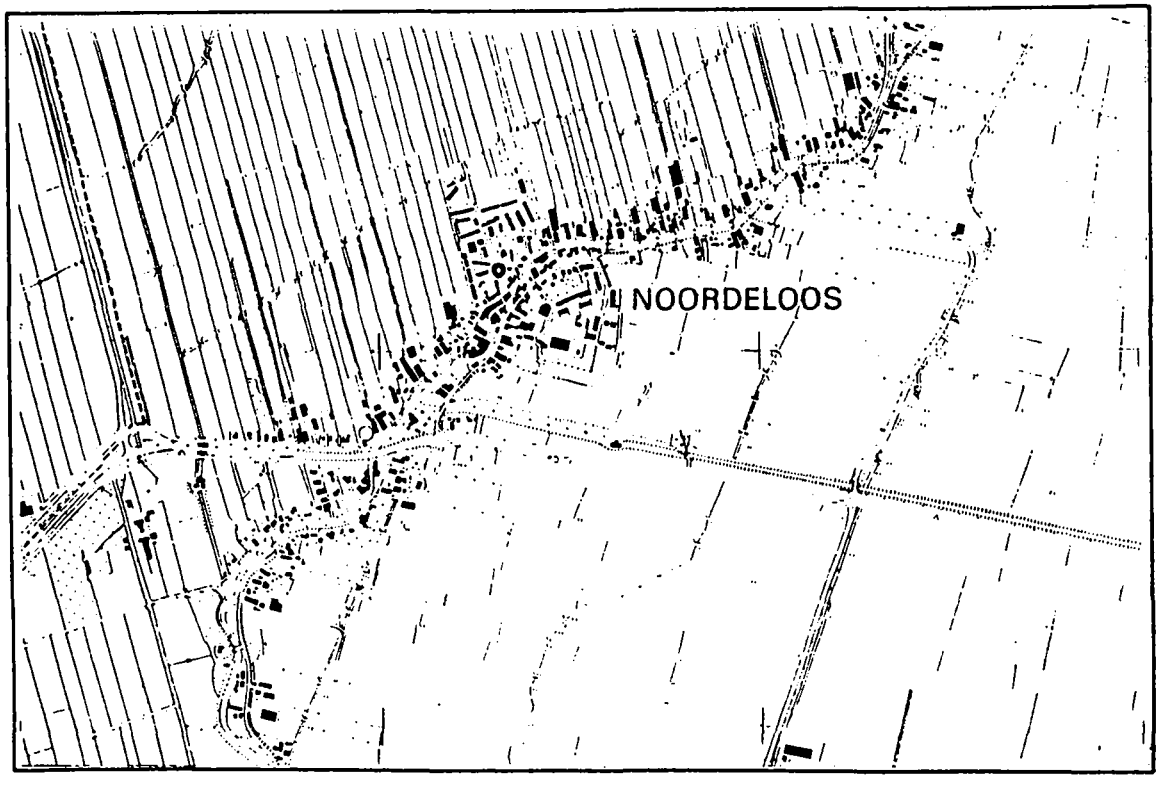

Figuur 15b. Noordeloos omstreeks 1989

BEBOUWINGSKARAKTERISTIEK EN STEDEBOUWKUNDIGE TYPOLOGIE

december 1989

L.A. Nizet

BEBOUWINGSKARAKTERISTIEK

Inleiding

De gemeente Giessenlanden is ontstaan door samenvoeging van de gemeenten Arkel, Giessenburg, Hoogblokland, Hoornaar, Noordeloos en Schelluinen. Arkel is een dijkdorp langs de Linge, met bebouwing aan de dijk aan de westzijde van Linge en Zederikkanaal en aan de noordzijde van de Linge. Bovendien is er bebouwing uit de periode 1800-1945 langs de Vlietskade, die min of meer parallel loopt met het Merwedekanaal. Het Zederikkanaal werd in 1824-1825 gegraven en kreeg bij Arkel een sluis, bij de Linge. In de jaren 1885 - 1886 is het Merwedekanaal gegraven dat deels het Zederikkanaal volgde en zich bij Arkel splitste en parallel aan de spoorlijn richting Gorinchem liep.
Giessenburg bestaat uit de dorpen Giessenburg en Giessen Oudekerk. Dit zijn lintdorpen respectievelijk ten zuiden en ten noorden van het riviertje de Giessen. Noordeloos bestaat uit bebouwingslinten aan weerszijden van dezelfde rivier, die daar ook wel Noordeloos werd genoemd. Tussen de genoemde dorpen strekt de lintbebouwing zich verder langs de Giessen uit, zij het met een kleinere bebouwingsdichtheid. Hoornaar is gebouwd als lint ten zuiden van de Kromme Giessen - een tak van de Giessen - en langs de dwars daarop staande Dorpsweg die op een gegeven moment weer parallel aan de Giessen gaat lopen. Aan de oostzijde van deze Dorpsweg is de bebouwing op donken gelegen. Hoogblokland is een langgerekt dorp ter weerszijden van een weg die op een zandrug is aangelegd terwijl Schelluinen een dorp is aan de Schelluinse Vliet met een kleine kom bij een 16e eeuws landhuis en lintbebouwing langs de Schelluinse Vliet en langs de dwars erop uitkomende Nolweg.

Dorpsbebouwing

Dorpsbebouwing, in de vorm van eenvoudige eenlaags woningen, soms met winkels, is te vinden in Arkel aan de Dam. Langs de dwars daarop lopende Folkertstraat heeft in de 20ste eeuw in de vorm van particuliere woningbouw uitbreiding plaatsgevonden. In Giessenburg is de bebouwingsdichtheid het grootst bij de brug over de Giessen. Hier bevinden zich eenvoudige woningen en winkels, waarvan de slagerij Dorpsstraat 81 een karakteristieke pui heeft. In Giessen Oudekerk bevindt de verdichting van de bebouwing met woningen zich bij de kruising met de Damseweg, waar een driehoekig plein is gevormd en in Noordeloos ligt de kern van het dorp bij de brug over de Giessen, vlak bij de kerk. Schelluinen tenslotte heeft een kleine kern met woningen, winkels en café, rond de kerk, vlak bij het 16e eeuwse landhuis.

Planmatige uitbreidingen en complexen

Het enige woningbouwcomplex is te vinden in Arkel aan de Vlietskade, waar een cluster dubbele eenlaags woningen staat met de namen Vaartzicht (nr. 44/46), Spoorzicht (nr. 48/50), Ruimzicht (nr. 52/54), Bouwlust (nr. 56/58) en datering anno 1919 (nr. 40/42). Deze woningen zijn echter zodanig verbouwd dat ze niet meer in de inventarisatie zijn opgenomen.

Bijzondere bebouwing

Kerken uit de periode 1800-1945 zijn te vinden in Arkel, aan het Kerkeind, een centraalbouw uit 1855; in Hoogblokland, een kerk uit 1880 van architect A. van der Haven; in Schelluinen een kerk uit 1900. Het schip van de kerk in Giessenburg is uit 1877 van architect A. Vermaes, toren en koor van de kerk zijn echter ouder. In Hoornaar staat een pastorie uit 1974 bij de oudere kerk.
Gemeentehuizen uit de periode die het MIP beslaat zijn te vinden in Arkel, een zeer markant gelegen pand uit circa 1940; en in Noordeloos, een bakstenen eenlaags pand met gestucte korfbogen boven de vensters en ingezwenkte lijstgevels als kopgevels.
In Giessen Oudekerk staat aan de Bovenkerkseweg een gemeenteschool uit 1898 met schoolhuis uit 1925, beide in redelijk gave staat. En in Schelluinen bevindt zich een schoolhuis uit 1899, waarvan de achtergelegen school sterk is verbouwd. Arkel bezit een redelijk gaaf station, gebouwd in de jaren 1881-1883, van het standaardtype langs de lijn Gorinchem-Elst. Het pand Slingelandseweg 22, daterend 1912, is een gaaf veerhuis bij de rivier de Giessen.

Boerderijen

Het grootste deel van de bebouwing van de gemeente Giessenlanden bestaat uit boerderijen. Dit zijn voornamelijk langhuisboerderijen, hoewel er ook T-huizen voorkomen, en dan merendeels voorzien van dwarsdelen. Dit houdt in dat de deel dwars in de boerderij geplaatst is en toegankelijk is via hoge deuren in de lange gevel van de boerderij. De tegenovergelegen gevel is veelal voor-zien van mestluiken. De stalgedeelten zijn voorzien van een hooizolder waarvan de gevel soms uit hout is opgebouwd en ze hebben soms zowel op de begane grond als op de verdieping vensters. Dit kan duiden op een stal op de verdieping die in tijd van hoog water gebruikt kan worden. De boerderijen hebben bepaalde streekgebonden "stijlkenmerken": er zijn boerderijen uit gele baksteen met strekken in rode baksteen, veel voorkomend zijn ook boerderijen waarvan de begane grond uit rode baksteen is opgetrokken en de top in gele baksteen. Ook ziet men hier boerderijen waarvan het begane-grondgedeelte of de gehele voorgevel is gepleisterd, waarbij op het pleisterwerk bakstenen en voegen zijn geverfd. De boerderijen zijn zodanig gelegen dat de voorgevels gericht zijn op de weg waarlangs ze liggen, maar ook wel op de rivier de Giessen.

Enkele vermeldenswaardige boerderijen, die één of meerdere van bovengenoemde kenmerken vertonen, zijn:
in Hoog Blokland, Dorpsweg 40 en 46, twee langhuisboerderijen met dwarsdeel, daterend van circa 1900, met respectievelijk een ingezwenkte lijstgevel en een lijstgevel, gelegen in het dorp, pal aan de weg;
in Hoornaar, Dorpsweg 8 een gave langhuisboerderij met dwarsdeel, daterend eind 19e eeuw, die gelegen is op een donk, en Lage Giessen 40, een voormalige langhuisboerderij met ingezwenkte lijstgevel uit 1898;
in Noordeloos, Noordzijde 7, een langhuisboerderij met dwarsdeel met een topgevel met vlechtwerk, Noordzijde 73, een langhuisboerderij met dwarsdeel waarvan de begane grond uit rode baksteen is opgetrokken en de top uit gele baksteen, en Botersloot 1/2, een voormalige langhuisboerderij met dwarsdeel, met vensters zowel op de begane grond als op de verdieping, in de stal;

in de voormalige gemeente Giessenburg, Slingelandseweg 52, een midden 19e eeuwse langhuisboerderij met dwarsdeel, met vlechtwerk in de topgevel en in het stalgedeelte zowel vensters op de begane grond als op de verdieping, en Peursumseweg 121, een gave boerderij met dwarsdeel en vensters op begane grond en verdieping, daterend uit 1911; in Giessen Oudekerk, Oudkerkseweg 38, een boerderij met dwarsdeel uit 1899, waarvan de hooizolder houten wanden heeft en met de begane grond rode baksteen en in de top gele. Tot slot is te vermelden dat zich in Schelluinen bij de boerderij Voordijk 59 nog een daggelderswoning bevindt.

Objecten van bedrijf en techniek

Het Zederikkanaal en het Merwedekanaal zijn gegraven in de periode die het MIP belaat. Langs de kanalen bevinden zich meerpalen, en er liggen diverse bruggen overheen, waarbij standaardtypen brugwachterswoningen zijn gebouwd. De bruggen voor het wegverkeer zijn spilbruggen in ijzeren vakwerk, die met de hand worden bediend. Ook de spoorbrug is een handbediende spilbrug. Bij de Dam in Arkel bevindt zich bovendien de sluis in het Zederikkanaal uit 1824-1825, waarvan de wanden in 1860 van basaltblokken zijn voorzien en de deuren in de jaren '60 van de 20ste eeuw zijn vernieuwd. In de gemeente staan diverse (voormalige)gemalen, waarvan speciaal te vermelden zijn het voormalige stoomgemaal aan de Sluisweg te Arkel uit circa 1825, het gemaal Rietveld 2 uit 1881 en bij Noordeloos het voormalige stoomgemaal, Nieuwendijk 18. Ook komen er in de gemeente diverse molens voor; wipwatermolens waarvan er enkele dateren uit de periode 1800-1945 en de korenmolen Jan van Arkel uit 1851 aan de Vlietskade bij Arkel. Langs de provinciale weg N214 bij Noordeloos staat bovendien nog een molenstomp van een achtkante molen.

In Arkel bevindt zich langs de Bazeldijk de firma Arkelbeton, waarvan een laboratorium uit 1925 en een kantoorgebouw uit 1941 het vermelden waard zijn. In Giessenburg staat aan de Doetseweg de voormalige stoomgraanmaalderij uit 1914, met ernaast gelegen woning en aan de Neerpolderseweg de zuivelfabriek "De Samenwerking" uit het 4e kwart van de 19e eeuw. Dorpsstraat 96-108 zijn zeven arbeiderswoningen behorende bij deze fabriek. Zowel woningen als fabrieksgebouw zijn echter niet meer in gave staat.

Na-oorlogse bebouwing

Bij alle dorpen heeft slechts in zeer geringe mate naoorlogse uitbreiding plaatsgevonden, zodat de oorspronkelijke structuur van de dorpen, en van het hele gemeentegebied nog grotendeels intact is.

STEDEBOUWKUNDIGE TYPOLOGIE

Van de gemeente Giessenlanden is geen stedebouwkundige typologie gemaakt, omdat er in de periode 1800-1945 alleen verdichting en uitbreiding van de kernen langs de reeds aanwezige structuur heeft plaatsgevonden.